

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR

Yüksek Lisans Tezi

Sena YİĞİT

Danışman

Doç. Dr. Mediha MANGIR

SAMSUN
2024

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR

Yüksek Lisans Tezi

Sena YİĞİT

Danışman

Doç. Dr. Mediha MANGIR

SAMSUN
2024

TEZ KABUL VE ONAYI

Sena YİĞİT tarafından, **Doç. Dr. Mediha MANGIR** danışmanlığında hazırlanan **“YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR”** başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 27.8.2024 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Mehmet Aydın Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Mediha Mangır Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Çelik Samsun Üniversitesi Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☐

Hayır ☒

27 /08 / 2024
Sena YİĞİT

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 27.08.2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 24

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

27 /08 / 2024
Doç. Dr. Mediha MANGIR

ÖZET

YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR

Sena YİĞİT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Haziran/2024

Danışman: Doç. Dr. Mediha MANGIR

Geleneksel yaklaşımda edatlar, anlamı olmayan görevli biçim birimler olarak tanımlanır. Türkçede doğrudan edat türeten ek yoktur. Bundan dolayı dil ya başka dillerden alıntılama yoluna yahut kalıplaşma yoluna gitmiştir. Genel olarak Türkçedeki edatlar isim, fiil veya zarf türünden sözcüklerin kalıplaşıp yeni bir gramer işlevi kazanmasıyla oluştuğu için tamamen anlamsız biçim birimler değildirler. Özellikle çekim edatlarının hem zarf olarak hem de edat olarak kullanılabilmesi edatların kısmen anlam taşıdığını gösterir. Aslında Türkçede, Batı dillerindeki gibi bir edat türü yoktur. Batı dillerinde edatlar ön ek şeklinde tanımlanır. Ancak Türkçede diğer dillerin edatlarına karşılık hâl ekleri ile sözlüksel biçim birim olan edatlar bulunduğu için Türkçedeki edatların varlığı ve kullanımı Batı dillerinden farklıdır.

İstem kavramı fiil üzerinden ortaya çıksa da cümledeki her sözcük öbeği bir seçim sonucu oluşur. Edatlar mantıksal açıdan istemli sözcükler oldukları için cümle içinde kendi öbeklerini kurarlarken bir seçimlik söz konusudur. Başka bir ifadeyle edatların da isim ve fiiller gibi cümle içinde anlamsal, sözlüksel ve dil bilgisel istemleri vardır. Türkçedeki edatların oluşumunda, özellikle bağlaçlar da dil bilgiselleşme önemli bir yer tutar. Çünkü Türkçedeki bağlaçların çoğu dil bilgiselleşme sonucu oluşmuştur. Çekim edatları hem edat hem de zarf olarak kullanılabilirdiği için dil bilgiselleşme sürecindeki biçim birimlerdir. Dil bilgiselleşme yoluyla oluşan edatların çoğu Türkiye Türkçesinde varlığını sürdürmektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metin üretimi açısından önemli bir yere sahiptir. Yunus Emre de dönemine ve gelecek yüzyıllara damga vurmuş, dilinin sadeliğinden ve özellikle eserlerini Türkçe üretmiş olmasından dolayı birçok araştırmacının çalışmasına malzeme olmuştur. Bu çalışmada Yunus Emre Divanı'ndaki edatlar, istem ve dil bilgiselleşme açısından incelenmiş ve Türkiye Türkçesindeki kullanımları ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar sözcükler: Yunus Emre Divanı, Edatlar, İstem, Dil Bilgiselleşme

ABSTRACT

THE POSTPOSITIONS IN THE DIVAN OF YUNUS EMRE

Sena YİĞİT

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish Language And Literature

Master, June/2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mediha MANGIR

In the traditional approach, postpositions are defined as morphemes with no meaning. There is no suffixes in the Turkish language that directly derive postposition. Therefore, language has either gone from other languages to the way of quoting or stereotyping. Generally, postpositions in Turkish language are not completely meaningless morphemes as they are formed by the formation of words from substantive, verb or adverb type and acquire a new grammatical function. In particular, the fact that inflectional postpositions can be used both as adverbs and as postposition shows that postpositions have partial meaning. In fact, in Turkish language, there is no postposition type as in Western languages. In Western languages, postpositions are defined in the form of prefixes. However, since there are postpositions in Turkish language that correspond to the postpositions of other languages and postpositions that are lexical morphemes, the existence and use of postpositions in Turkish language are different from Western languages.

Although the notion of the volition from the verb, every lexical bundle in the sentence is a result of choice. Because postpositions are logically optional words, there is a choice when setting up their own lexical bundle in sentences. In other words, postpositions, like substantive and verbs, have semantic, verbal and grammatical volitions in sentences. In the formation of postpositions in Turkish language, especially in the conjunctions, grammaticalization takes an important place. Because most of the conjunction in Turkish language are the result of grammaticalisation. Because inflectional postpositions can be used both as postposition and as adverbs, they are the form morpheme in the grammaticalisation process. Most of the postpositions formed through grammaticalisation continue to exist in Turkish. The old Anatolian Turkish period has an important place in terms of text production. Yunus Emre also marked the period and the coming centuries, and it has been the material for the work of many researchers because of the simplicity of its language and especially because it has produced its works in Turkish language. In this study, postpositions in the Divan of Yunus Emre were examined in terms of prompting and stereotypes and compared with their use in present Turkish language.

Keywords: Divan of Yunus Emre, Postpositions, Volition, Grammaticalisation

İÇİNDEKİLER

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Konu	2
1.2. Amaç	3
1.3. Yöntem.....	3
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Edatlar	4
2.2. Edatlarda Dil Bilgiselleşme	9
2.3. Edatlarda İstem	11
2.4. Eski Anadolu Türkçesi ve Yunus Emre	13
3. İNCELEME	16
YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR.....	16
3.1. Çekim Edatları	16
3.1.1. Artuk	16
3.1.2. Ayru	17
3.1.3. Ayruk	17
3.1.4. Berü/ Beri	18
3.1.5. Bigi.....	19
3.1.6. Bile.....	20
3.1.7. Birle/İle	21
3.1.8. Böyle.....	23
3.1.9. Degin.....	23
3.1.10. Dek	24
3.1.11. Diye.....	25
3.1.12. Gerü / Girü.....	25
3.1.13. Gibi	26
3.1.14. İçre/ İçerü.....	27
3.1.15. İçün/ İçin.....	28
3.1.16. İlerü	30
3.1.17. Kadar.....	30
3.1.18. Karşu	31
3.1.19. Ön.....	32
3.1.20. Öndin	33
3.1.21. Öte.....	34
3.1.22. Sonra	34
3.1.23. Ta	35
3.1.24. Tek	37
3.1.25. Togrı.....	37
3.1.26. Üzre\Üzere.....	38
3.1.27. Yana	38
3.1.28. Ziyade	39
3.2. Bağlama Edatları	39
3.2.1. Ahir	39
3.2.2. Belki.....	40

3.2.3. Çünkü.....	40
3.2.4. Degül.....	41
3.2.5. Diyü.....	41
3.2.6. İle.....	42
3.2.7. Kaçan	42
3.2.8. Meger	43
3.2.9. Nitekim/Niteki.....	44
3.2.10. Sanasın.....	44
3.2.11. Şöyle ki	45
3.2.12. Ta ki	45
3.2.13. Yâ.....	46
3.2.14. Yani.....	46
3.2.15. Yahud.....	47
3.2.16. Yalunuz.....	47
3.2.17. Yohsa	48
3.2.18. Zira/Zira ki	48
3.3. Bağlama-Kuvvettelendirme Edatları.....	49
3.3.1. da/de	49
3.3.2. Dahı/Dakı.....	50
3.3.3. Degülse	52
3.3.4. Eger	52
3.3.5. Eyle ki	53
3.3.6. Gerekse	54
3.3.7. Kaçan kim/ki	54
3.3.8. Meger ki.....	55
3.3.9. Ola ki/kim.....	55
3.3.10. Hele	56
3.3.11. Hem.....	56
3.3.12. İlla/İlla ki	57
3.3.13. Ki.....	58
3.3.14. Yine.....	59
3.4. Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları.....	60
3.4.1. Geh... geh/Gah... gah	60
3.4.2. Gerek... gerekse.....	61
3.4.3. Hem... hem	61
3.4.4. Kimi... kimi	62
3.4.5. Ne... ne	63
3.4.6. Ya ... ya	63
3.5. Ünlemler	64
3.5.1. Ah.....	64
3.5.2. Ha	64
3.5.3. Key	65
3.5.4. Sakın	66
3.5.5. Vay.....	66
3.5.6. Zinhar.....	67
3.6. Soru Edatları	67
3.6.1. Acep	67
3.6.2. Kanı	68
3.6.3. -mİ/ -mU	69
3.6.4. Ne	70

3.6.5. Niçe	71
3.7. Çağırma-Hitap Edatları	71
3.7.1. İy	71
3.7.2. Behey	72
3.7.3. Hey	72
3.7.4. Yâ	73
3.8. Gösterme Edatları	73
3.8.1. İşde /Uşda	73
3.9. Tekerrür Edatları	74
3.9.1. Bir	74
3.9.2. Gine	75
3.9.3. Kez	76
3.9.4. Yine	77
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	81
ÖZ GEÇMİŞ	83

1. GİRİŞ

Sözcük tür ve tasnifleri üzerine yapılan çalışmaların tarihi MÖ 5. yy'a kadar dayanır. İlk çalışmaların Hint bilgini Yaska ve Yunan bilginleri, Platon ve Aristo tarafından yapıldığı bilinir. Yaska sözcükleri *isimler*, *fiiller*, *ön ekler*, *edatlar* olarak dört gruba, Platon *isim* ve *eylem* olarak iki gruba, Platon'un öğrencisi Aristo da *isim* (*onomo*), *fiil* (*rhema*), ve *edat* (*syndesmoi*) olarak üç gruba ayırmıştır. Dionysios Thraks ise sözcükleri sekiz grupta değerlendirmiştir (Çürük, 2020: 373). Türkçedeki sözcük sınıflandırmaları da genellikle Thraks'ın sınıflandırması esas alınarak yapılmıştır.

Muharrem Ergin, sözcükleri anlam ve görev bakımından tasnif etmiştir. Ergin, sözcükleri isimler, fiiller ve edatlar olmak üzere üç grupta değerlendirir. İsimler, varlıklara ad olan sözcüklerdir, fiiller hareket bildirirler, edatlar ise anlamları olmayan görevli sözcüklerdir (2013: XVIII-XXIV).

Tahsin Banguoğlu ise sözcükleri sınıflandırırken tabii ve mantıkî olmak üzere iki ölçüte göre ele almıştır. Tabii sınıflamaya göre tespit edilen iki sözcük türü, isimler ve fiillerdir. Mantıkî sınıflama ise isim sınıfının söz içindeki yeri ve görevine göre yeniden tasnif edilir. Buna göre sözcüğün cümle içindeki işlevi isim, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil olmak üzere sekiz çeşittir (2011: 151-152).

Zeynep Korkmaz, sözcükleri sınıflandırırken tek tek ele alır ve sözcük türlerini alt başlıklar içinde değerlendirir. Korkmaz'a göre sözcükler, genel olarak anlamlı, görevli ve anlamlı-görevli olmak üzere üçe ayrılır. Anlamlı sözcükler isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar; görevli sözcükler edatlar ve bağlaçlar, anlamlı görevli sözcükler ise ünlemlerdir (2014: 99-100).

Tüm bu sınıflandırmalar içinde edat, isim ve fiillerden ayrı, başlı başına farklı bir türdür. Edatlar, isim ile fiil, isim ile fiilimsi, isim ile isim ve isim ile cümle arasında benzerlik, vasıta, beraberlik, sebep, zaman, açıklama, neticelendirme gibi anlam ilgileri kuran; eşdeğer biçim birimler ve cümleler arasında bağlama görevi yürüten; bağlı olduğu isme seslenme bildiren; cümleye duygusal anlam katarak onu çeşitli açılardan pekiştirmekle görevli olan dil bilgisel anlamlı sözcüklerdir (Delice, 2012: 125).

Türkçede görevli sözcükler olan edatlar, mantıksal, dil bilgisel ve sözlüksel açıdan da istemli sözcüklerdir. Edatlar, cümlede anlamlı bir şekilde var olabilmek

için başka sözcüklere ihtiyaç duyarlar. İşte bu ihtiyaç sonucunda kurulan sözcük öbekleri edatların istemini oluşturur. Basitçe edatların da fiiller gibi cümle içinde istemleri söz konusudur. Cümle içinde mantıksal, dil bilgisel ve sözlüksel istemi bulunan edatlar aldıkları tamlayıcılara göre anlam değişikliğine uğrayabilirler. Bazı edatlar tek tamlayıcı isterken bazıları da birden fazla tamlayıcı isteyebilir.

Edatların morfolojik isteminin yanı sıra sözlüksel istemi kalıplaşmayı da beraberinde getirebilir. Edatların oluşturduğu sözcük öbekleri kullanım sıklığına bağlı olarak ikili veya üçlü gruplar şeklinde yeni ifadeler ortaya koyarlar. Yine edatların oluşturduğu sözcük grupları dil bilgiselleşme yoluna da gidebilirler.

Eski Anadolu Türkçesinin Oğuz lehçesine dayalı ilk dönem olması, bu dönemdeki yazar, şair ve eserlerin zenginliği, bu dönemi önemli kılmaktadır. Yunus Emre de Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaşamış, duru dili ve halka yakınlığı ile gönüllerde yüzyıllar boyunca yer etmiş ve etmekte olan bir şairdir. Yunus Emre'nin eserleri çalışmalara birçok açıdan malzeme olmuştur. Yunus Emre'nin Divanı özellikle edatlar ve eklemleme biçimleri açısından farklı görünümeler sunmaktadır. Bu edatların cümle içinde var oluşları, oluşumları ve anlamları itibarıyla incelenmeye tâbi tutulmalıdır.

1.1 Konu

Tezin konusu “Yunus Emre Divanı’nda Edatlar”dır. Görevli kelimeler olan edatlar, Türkçede eklemledikleri biçim birimlerin sonunda yer alırlar. Bu durumda grup kurmaya elverişlidirler.

Edatlar tek başlarına anlama sahip olmadıkları için diğer sözcüklere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç sonucunda edatlar cümlede sağlayacakları anlama göre sözcük seçerler. Böylelikle istem boşlukları oluşturmuş olurlar. Sadece istem değil, edatların anlamlı bir şekilde var olabilmeleri için diğer sözcük türlerine ihtiyaç duymaları onların zorunlu sözcük grubu oluşmasına sebep olur.

Çalışmaya inceleme metni olarak seçilen Yunus Emre Divanı manzum bir eserdir. Divan hakkında birçok çalışma yapılsa da bir bütün olarak Divan’daki edat türleri, istem ve dil bilgiselleşme açısından edatların durumu ile Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kullanılan edatların benzerlik ve farklılıklarının tespiti bu çalışmanın özgün değeridir.

1.2. Amaç

Çekim edatları, cümle içinde anlam kazanabilmek için başka sözcüklere veya hâl eklerine ihtiyaç duyarlar ancak bağlaçlarda böyle bir durum söz konusu değildir. Türkçe kökenli bağlaçların dikkat çeken noktası ise kalıplaşarak daha doğrusu dil bilgiselleşerek oluşmalarıdır. Edatlarla ilgili diğer bir husus ise edatların tamamen anlamsız biçim birimler olmadığıdır. Güncel çalışmalarda da edatların anlamsız ve görevli sözcükler olmadığı, kısmî anlama sahip oldukları ifade edilmektedir. Yine de edatların dildeki konumu hakkındaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmayla Eski Anadolu Türkçesi metni olan Yunus Emre Divanı'nda edat çeşitleri ve anlamsal olarak dildeki konumları tespit edilecektir. Bu çalışmanın amacı, Divan'da edatların istemini gözlemlemek, edatların oluşturduğu dil bilgisel ve kalıplaşmış yapıları belirlemek ve Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki ortak edatların görünümelerini ortaya koymaktır.

1.3. Yöntem

Yukarıda belirtilmiş bilimsel hedeflere ulaşmak amacıyla tezde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi (araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanması) ile dilbilimsel betimleme yöntemi (izleme, tanımlama, karşılaştırma, araştırma materyalin sınıflandırılması) kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Yunus Emre Divanı seçilmiştir. Bu çalışmada verilerin analizinde, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Toplanan veriler Muharrem Ergin'in Türk Dil Bilgisi (2013) ve Necmettin Hacıeminoğlu'nun Türk Dilinde Edatlar (1992) kaynaklarında geçen tasniflere göre değerlendirilmiş ve metnin sunduğu malzemeye göre sınıflandırılmıştır. Divan'daki edatlar incelenmiş ve incelenme sonucunda edatların istemi, dil bilgisel ve kalıplaşmış yapıları ortaya çıkarılarak Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki ortak edatların benzerlik ile farklılıkları ortaya konmuştur.

Tez giriş, kuramsal çerçeve, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde çalışmanın konu, kapsamı, amacı, kullanılan yöntem açıklayıcı bir

şekide ortaya konulmuş; bu konu üzerinde önceden yapılan çalışmalardan söz edilmiştir.

Kuramsal çerçeve bölümünde genel olarak sözcük türlerini sınıflandırma çalışmalarından; bu çalışmada yer bulan edatlar hakkında Türk dilbilimcilerin genel tanım ve tasniflerine verilmiştir. Ardından, edatlarda istem ve eşdizim hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin *inceleme* bölümünde Divan'daki edatlar taranmış, onların anlamı, istemi, kalıplaşmış şekilleri tespit edilmiş ve tanık seçilen edatlar Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmıştır.

Tezin *sonuç* kısmında ise inceleme sonucunda Divan'daki edatların istemi ve eşdizimi ile ilgili bilgi verilmiş, Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki edatların benzer ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Edatlar

Dildeki biçim birimler sözlüksel ve görevsel olmak üzere iki gruba ayrılır. Sözlüksel biçim birimler, tek başlarına anlam ve kullanımları olan veya cümle ögesi olabilen birimlerdir. “Masa, gitti, ben” vb. sözcükler örnek verilebilir. Sözlüksel biçim birimlerin yanı sıra görevsel biçim birimler, tek başlarına anlamları ve kullanımları olmayan, ancak sözcük kök ve gövdelerine gelerek yeni sözcükler türeten veya bu sözcüklerin bir araya gelmesini sağlayan dil birimleridir. “için, göre, gibi, ile; -mA, -lAr, -CX vb. (Adalı, 2004: 27).

Görevsel biçim birimler, tek başlarına kullanılmazlar. Çünkü bunların işaret ettikleri anlamların ortaya çıkabilmesi için ön bilgilere ihtiyaç vardır. Örneğin “kalemlik” sözcüğü için “kalem” sözcüğüne, “güzel değil, güzel gibi” birleşimlerin oluşabilmesi için “güzel” sözcüğüne ihtiyaç vardır (Karaağaç, 2009: 158). İsim ve fiiller, asıl biçim birimler başlığı altında yer alırken edatlar da görevsel biçim birimler başlığı altında yer alır.

Görevsel ve bağlı biçim birim olan edat ‘tek başlarına manası olmayan ama cümledeki diğer sözcük ve sözcük grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan görevli birimler’ şeklinde tanımlanır (Ergin, 2013; Hacıeminoğlu 1997;

Korkmaz, 2014). Bu yüzden geçmişte ve yirmi birinci yüzyıl çalışmalarında edat, çekim eki şeklinde, sözcük eklenmiş veya eklenmemiş biçimde bulunabilir. Ayrıca cümle içinde oluşturdıkları yapılar itibarıyla benzerlik, beraberlik, başkalık, miktar, sebep, vasıta, zaman, mekân, yön, gösterme vb. geçici anlam ilişkileri kurarlar (Korkmaz, 2014: 895).

Türkçede doğrudan doğruya edat türeten ek yoktur. Bunun için dil ya başka dillerden alıntılama yoluna yahut kalıplaşma yoluna başvurmuştur (Korkmaz, 2014: 896). Türkçede kullanılan edatlar “köken olarak isim veya fiil türünden sözlerin anlamlarını donuklaştırıp (asemantikleşme) bir gramer işlevi kazanmaları (gramatikleşme)” sonucu oluşmuştur (Öner, 2011: 49). Örneğin bazı zarf-fiiller kalıplaşma evresinden geçip anlam aşınmasına uğrayarak edat olmuşlardır. Böyle bir aşınma sürecinden geçen sözcükler de anlamlı sözcükler sınıfından çıkıp görevli sözcükler sınıfına girmiştir (Korkmaz, 2014: 897).

Bugün edatlarla isimler arasında yer alan hâl eklerinin kullanım şekillerinde edatın morfolojik özelliklerinin etkili olduğu ortadadır. Eski Türkçe döneminde veya daha önceleri fiil + zarf fiil eki kuruluşunda olan ve fiilimsi özelliği gösteren sözcükler, önlerindeki isimle bir yan cümle kuruluşu sergilemekteydi. Bugün ise “isim unsuru + edat” şekliyle edat grubuna dönüşmüştür. Bazı zarf-fiillerin bir sözlük ögesi hâlinde kalıplaşması yani sözlükselleşmesi (lexicalisation) Eski Türkçenin ilk metinlerinde bile kullanılmaktadır. Bu sebeple edatların kalıplaşmaya gidişi Orhun Yazıtları’ndan önce tamamlanmıştır (Öner, 2017: 425). Türk dilinin eski dönemlerinde bu yapıdaki isim unsurları fiilimsiye bağlı herhangi bir öge değerindedir. Edat kaynaklık eden fiilin anlam özellikleri, daha sonraları edatın istediği hâl ekinde etkili olmuştur. Edat önündeki isim, edat kaynaklık eden sözcüğün anlamına uygun düşen hâl ekini almıştır.

Edat Latince de preposition ve postposition şeklinde iki ayrı terimle karşılanır ve bu sözcük türünün batı dillerinde “iki ayrı sözcüğü, aralarında ilgi kurarak birleştiren sözcük” olarak bilinir. Latinceye göre bağlaç ve edat aynı sözcük türünden sayılırken Türkçenin kendi yapısı gereği edat kavramı içine “postpositio” sayılan, sözcükten sonra gelen ögeler alınabilir (Aksan, 2009: 96). Çünkü Türkiye Türkçesinde edatlar bağlama görevinden çok, sözcükler arasında anlam ilgisi kurar (Aksan, 2009: 97).

Türkçedeki edatlar, Batı dillerindeki gibi ön ek şeklinde bulunmadıkları ve Türkçedeki edatların ya alıntılama ya da kalıplaşma yoluyla oluştukları göz önüne alındığında, Türkçedeki edat türü Batı dillerindeki edat (prefixture) türünden ayrılmaktadır. Ancak edatların cümle içinde geçici birer görev yüklenmiş olmaları, onları aynı nitelikteki isim çekim ekleri ile yaklaştırmış ve benzer bir duruma getirmiştir. Yalnız, aralarındaki fark, şekilce birincilerin ek, ikincilerin birer bağımsız sözcük olmalarıdır. Buna göre edatlar, şekilce sözcük, işleyiş bakımından isim çekim ekleri niteliğindedir (Korkmaz, 2014: 895). *Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca ve Almanca* gibi dillerde *edatlar* aynı zamanda isim çekim eki durumundadır ki ayrıca isim çekim ekleri yoktur. Türkçede ise hem diğer dillerin edatlarına karşılık hâl ekleri, hem de onlara ilaveten *edatlar* vardır. İşte bu kabiliyetlerinden dolayı Türkçedeki *edatlar* isim ve fiillerin yanında fakat onlardan farklı mahiyette üçüncü bir sözcük grubunu oluştururlar (Hacıeminoğlu, 1992: IV).

Türkçede çeşitli edat sınıflandırmaları da yapılmıştır. Örneğin Hacıeminoğlu (1992) Türk Dilinde Edatlar adlı eserinde edatları: çekim edatları; bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları, karşılaştırma-denkleştirme edatları, soru edatları, cevap edatları, ünlemler, gösterme edatları, tekerrür edatları olmak üzere dokuz başlık altında inceler. Banguoğlu edatları ‘*takı*’ olarak adlandırır ve takıların yapısı adlı başlığında edatları; kök olan takılar, isimden üreme takılar, fiilden üreme takılar, yer yön adlarından takılar olmak üzere dört başlık altında inceler (2011: 388-389). Zeynep Korkmaz (2014) Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi kitabında edatları, bağlaç ve ünlemlerden ayırır ve edat, bağlaç, ünlem olmak üzere üç başlık altında inceler.

Ergin¹, edatları *ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları* olmak üzere üç başlıkta inceler (2013: 348). Ergin’in sınıflandırmasına göre ünlem edatları ünlemler; seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları olmak üzere altı gruba ayrılır.

Ünlemler: *âh (ah), vâh (vah), eyvâh, ay, vay, oy, of, öf, puf, tu, oh; pat, küt, çat, çut, şrak, miyav, hop, di, haydi, pist, oşt, aman, yazık, heyhât, âferin, sakın, hazer, hah, yuh, yuha, haşa.*

Seslenme edatları: *a, ay, ey, hey, yâ, yâhu, be, bre, (mere, more), ulan, hu.*

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım\Yayın\Tanıtım, İstanbul, 2013.

Sorma edatları: *hani, acep (aceb), acaba, niçin.*

Gösterme edatlar: *işte, nah (na), aha, daha, deha, te!*

Cevap edatları: *evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay, he, efendim, tabii, elbette, iyi, güzel, olur, olmaz.*

Bağlama edatları; sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları, cümle başı edatları olmak üzere dörde ayrılır.

Sıralama edatları: *ve, ile, dahi, ila.*

Denkleştirme edatları: *ya, veya, yahut, veyahut.*

Karşılaştırma edatları: *ya... ya, hem... hem, ne... ne, da (de)... (de), bir...bir, ha... ha, gerek... gerek, ister... ister, diler... diler, kâh... kâh, bazen... bazen, bâzı... bâzı.*

Cümle başı edatları:

Fakat ifadesini taşıyanlar: *fakat, lakin, ancak, yalnız, ama (amma), lik, velik, veli.*

Eğer ifadesini taşıyanlar: *eğer, ger, şayet.*

Gerçi ifadesini taşıyanlar: *gerçi, egerçi, vakıa.*

Çünkü ifadesini taşıyanlar: *çünkü, çün, çü.*

Mâdemki ifadesini taşıyanlar: *mademki, maden, çün, çü, çünkü.*

Netice ve izah ifade edenler: *meğer (meger), binaenaleyh, öyle ki, oysa ki, şöyle ki, nitekim, halbuki, kaldı ki, üstelik belki, hatta, imdi, yani, mamafih, zaten, zati, bari, keza, hakeza, keza, kaşki, hazır.*

Benzerlik ifade eden edatlar: *sanki, san, adeta, nasıl ki, nite ki, niçe ki, güya.*

Şarta ve dereceye bağlama edatları: *tek, yeter ki, meğer ki, velev, velev ki, tâ ki, illâ, illâ ki.*

Aksi halde ifadesi taşıyanlar: *yoksa.*

Hele edatı

Sona gelen edatlar: *dahi, da (de), ise, ki, kim, bile, değil, ya*

Kuvvetlendirme edatları: Bütün bu sona gelen bağlama edatlarının iki fonksiyonundan genellikle kuvvetlendirme fonksiyonu da daha belirlidir. Hepsi ilk bakışta sonuna geldikleri unsurları belirtmek, kuvvetlendirmek, dikkati onların üzerine çekmek için kullanılmış görünürler. Bağlama ifadesi bir kısmında belirli, bir kısmında zayıf, bir kısmında hemen hemen belirsizdir. Bazıları bazen hiç bağlama ifadesi taşımazlar. Onun için bu edatları diğer bağlama edatlarından ayırarak *kuvvetlendirme edatları* adı altında toplamak mümkündür.

Son çekim edatları, kullanışlarına göre son çekim edatları, fonksiyonlarına göre son çekim edatları, son çekim edatı gibi kullanılan isimler ve son çekim edatına yardımcı tabirler olmak üzere dörde ayrılır.

Kullanışlarına göre son çekim edatları:

Öteki adların yalın, zamirlerin genitif veya akuzatif halleri ile birleşenler: *ile, için, gibi, kadar, birle, bigi, tek.*

Yalın hâl ile birleşenler: *ara, üzere (üzere), içre, sıra, diye.*

Datif hali ile birleşenler: *kadar, göre, karşı, doğru, taraf ait, dair, rağmen, değin, dek, dapa, nazaran.*

Ablatif hali ile birleşenler: *dolayı, ötürü, beri, önce evvel, sonra, geri, böyle, yana, taraf, başka, gayri, naşi, öte, öndin, sarı, içre, dışarı, özge.*

Fonksiyonlarına göre son çekim edatları:

Vasıta ve beraberlik edatları: *ile, birle.*

Sebep edatları: *için, üzere (üzere), dolayı, ötürü (ötrü), naşi, diye.*

Benzerlik edatları: *gibi, bigi, tek.*

Başkalık edatları: *başka, özge, gayri, ma'da.*

Diğer hal edatları: *göre, nazaran, dair, âit, rağmen.*

Miktar edatı: *kadar.*

Zaman edatları: *beri, önce, evvel, böyle, sonra, geri, öndin.*

Yer ve yön edatları: *kadar, değin, dek, karşı, doğru, dapa, yana, taraf, sarı, sıra, içeri, içre, üzere, ara, öte.*

Son çekim edatı gibi kullanılan isimler:

Son çekim edatlarına yardımcı tabirler: *hakkında, yüzden, yüzünden, üzerine, yandan, taraftan, tarafından, ucundan, bakıma, bakımından, yönden, yönünden, cihetle, suretle, suretiyle, vahiçe, sebeple, sebebiyle, dolayısıyla.*

2.2. Edatlarda Dil Bilgiselleşme

Dil bilgiselleşme, dillerdeki bazı biçim birimlerin büyük bir ölçüde gerçek anlamlarını kaybedip yapısal olarak kalıplaşmaları, dil bilgisel işlev yüklenmeleri demektir (Demirci, 2008: 454).

Dil bilgiselleşme sadece sözlüksel biçim birimlerin değişimi değil, herhangi bir dil birimin çeşitli kullanım etkenlerine bağlı olarak anlamsal karmaşıklığını, pragmatik önemini, söz dizimsel özgürlüğünü ve fonetik özelliklerini kaybettiği bir evrimsel süreçtir (Heine ve Reh, 1984: 15).

Dil bilgiselleşen bir biçim birim, anlamsal karmaşıklığını ve işlevsel önemini kaybeder. Aynı kategoriye veya diziye ait olan dil birim üyelerinin sayısı azalır. Pragmatik önemini kaybeder, söz dizimsel önemi artar. Cümle içindeki konumu sabitlenir, söz dizimsel değişkenliği azalır. Onunla birleşen diğer dil birimlerinin sayısı azalır. Kullanımı belirli bağlamlarda zorunludur. Diğer biçim birimlere fonetik ve semantik olarak daha fazla bağlanır. Fonetik özelliklerini kaybeder. Biçim-sesbilimsel durumu, sesbirim > yanbirim > farklı birim şeklinde evrim geçirir (Heine ve Reh, 1984: 67).

Dil bilgiselleşme evrimsel bir süreç olduğu için değişim birden değil, aşama aşama gerçekleşir. Bu evrimsel süreçte dil bilgiselleşmenin ürünleri farklı dil bilgisel derecelere sahip olabilir. Bu nedenle yapının dil bilgiselleşmesinin yanı sıra dil bilgiselleşme derecesi de önemlidir.

Biçim birimlerin dil bilgiselleşme dereceleri ise ağırlık, bağıllık ve değişkenlik olmak üzere üç özelliğe bağlıdır. Ağırlık, biçim birimi kendi sınıfının üyelerinden farklı kılan ve söz diziminde öne çıkaran bir özelliktir. Bağıllık, biçim birimin diğer birimlerle ilişkilerinin sistematik olarak azaldığı ve özerkliğini azaltan bir faktördür. Değişkenlik ise biçim birimin kullanıldığı bağlama göre yerine başka

bir birimin kullanılabilirliği; birimin söz diziminde diğer birimlere göre yerinin değişkenliğidir (Lehmann, 2002: 109).

Biçim birimin dil bilgiselleşmesi sonucu dil bilgisellik derecesi artarken özerklik derecesi azalır. Türkçede biçim birimler sahip oldukları dil bilgiselleşme derecelerine göre büyük kategori (isim ve fiiller), ara kategori (zamir, sıfat, zarf), küçük kategori (edat, bağlaç, yardımcı fiil, ünlem) olmak üzere üçe ayrılırlar (Can, 2017: 49).

Her kategoriye ait biçim birimin dil bilgiselleşme dereceleri farklı olduğu için her biçim birimin dil bilgiselleşme derecelerini belirlemek için ayrı çalışmalar gerekir. Edatların dil bilgiselleşme dereceleri, büyük kategori (isim ve fiil)> ara kategori (sıfat, zamir, zarf)> ikincil ara kategori (ikincil edat)> küçük kategori şeklindedir (Can, 2017: 49).

Büyük kategoriye ait olan isim veya fiilden türeyen edat, dil bilgiselleşme sürecinde önce ilk ara kategori biçim birimlerinden zamir, sıfat veya zarf kullanımlarında görülür. Daha sonra dil bilgiselleşmesinin artmasıyla ikincil edata ve son olarak edata dönüşür. Biçim birimlerin edatlaşma süreçleri büyük kategoriden itibaren görülebildiği gibi ara veya ikincil ara kategoriden itibaren de görülebilir. Bazen de biçim birim sanki doğrudan edat olarak ortaya çıkmış gibi biçim birimin önceki kullanımları belirlenemeyebilir. Bu değişim ve dönüşümler birbirinden kesin ve belirgin sınırlarla ayrılmamaktadır. Birim edat olarak kullanıldığı gibi zarf, sıfat veya isim kategorilerinde de kullanılmaya devam edilebilir (Can, 2017: 50).

İsim veya fiillerin dil bilgiselleşmesiyle oluşan edatlar bu dil bilgiselleşme süreçlerinde doğrudan isim veya fiillerden dil bilgiselleşmez, mutlaka ara kategori evrelerinden geçerek edatlaşır. İşte bu ara kategorilerden biri de ikincil edat kategorisidir. Zamir, sıfat ve zarfların oluşturduğu ara kategoriyle küçük kategori arasında bulunan ikincil edat kategorisinde biçim birim, ilk ara kategoride ağırlıkla hangi görevde kullanılıyorsa bu görev ve aynı zamanda önceki görevlerdeki kullanım özellikleriyle edat özellikleri arasında geçiş özelliklerine sahiptir. İkincil edatların dil bilgiselleşme süreci büyük kategori (isim ve fiil)> ara kategori (sıfat, zamir, zarf)> ikincil ara kategori (ikincil edat)> küçük kategori (edat) şeklindedir (Can, 2017: 53).

İkincil edatlar önceki kategorilerle küçük kategori arasında özelliklere sahip olduğundan bir yandan önündeki birime bağlandığı gibi diğer yandan başka eklerle

de genişleyebilirler. Bu nedenle yapı olarak karmaşıktır. Anlamsal olarak ise tam olarak soyutlaşmamış ve tam bir dil bilgisel anlam ifade etmezler (Can, 2017: 53).

Kısacası ikincil edatlar, edata doğru dil bilgiselleşmede ara kategori (zamir, sıfat, zarf) ve küçük kategori (edat) arasındaki aşamayı oluşturur. Ara kategoriyle küçük kategori arasında geçiş özelliklerine sahiptir. Bir taraftan farklı eklerle genişlemeye devam ederken diğer taraftan önündeki biçim birime anlamsal ve biçimsel olarak bağlanırlar. İkincil edat olarak kullanılması artık diğer kategorilerde kullanılamayacağı anlamına gelmez. Diğer kategorilerde de kullanılmaya devam edildiği için karmaşık yapıya sahiptir. Anlam alanı dil bilgisellik derecesinde soyut değildir. Yani edatların dil bilgiselleşme evrelerinde özerklik dereceleri azalırken dil bilgisellik dereceleri artar (Can, 2017: 55-56).

2.3. Edatlarda İstem

Sözlüksel ve dil bilgisel sözcükler cümle içerisinde etkileşime geçerler. Bu etkileşim çeşitli yollarla sağlanabilir. Bir sözcüğün belli bir anlamı karşılayabilmesi için gerekli olan diğer öğeleri seçmesi istem kavramı ile açıklanır. Basit bir şekilde istem, biçim birimlerin diğer birimleri yönetme kabiliyetinden doğmuştur. Bu yüzden öbeği oluşturan unsurlar arasındaki ilişki, ilişkinin yönü, derecesi gibi unsurlar istem çerçevesinde incelenir (Hirik, 2019: 449).

İstem, özellikle fiillerin, katılanlar (participants) adı da verilen, zorunlu ve seçimli tamlayıcılardan belirli sayıda ve türde gerek duyduğu veya istediği doğal kapasitesi olarak tanımlanır (Doğan, 2016: 252-253). Ancak istem sadece eylem ve tamlayıcı arasındaki ilişkiyi çözümleyen bir kavram değildir. Her sözlüksel biçim birimin mutlaka bir tamlayıcısı olduğu, bu durumda da istem boşluğu oluşturmaktadır. Bu biçim birimler morfolojik ya da sözlüksel biçim birimlerle doldurulabilir. Söz konusu biçim birimler, mantıksal üyelerini morfolojik, söz dizimsel, anlam bilimsel ve eş dizimsel gibi sınırlılıkları yüklenmeye zorlamaktadır (Doğan, 2016: 252; 2011: 27).

İstemin kendi içinde mantıksal istem, anlamsal istem ve sözlüksel istem olmak üzere üç çeşidi vardır. Mantıksal istem, bir fiilin, ismin, sıfatın ya da edatın kaç tane isteminin olduğunu belirten bir kavramdır. Derin yapıda gerçekleşen mantıksal istem düzeyi, eylemin ya da öbeğin yöneticisi konumundaki isim, sıfat ya

da edatların gerçekleşme sürecini tamamlayabilmek için tam olarak neye ihtiyaç duyduğunu seçtiği ve belirlediği düzeydir (Özkan, 2018: 112). Bir sözcüğün tamlayıcı sayısı zihinde kodlandığı için mantıksal istemin dilden dile farklılık göstermediği kabul edilir (Karacan, 2021: 24).

Anlamsal istem, sözlüksel yapının tamamlayıcılarının anlam söz dizimsel alt kategorilere göre belirlenmesidir. Bir öbekte yer alabilecek katılanların sayısı öbek yapıda yönetici ve baş olan yüklem tarafından belirlenir. Yüklem görevini üstlenen yüklemcil ögenin sözlüksel kütüğünde kodludur. Bu katılanların sahip olması gereken anlamsal özellikler, anlamsal durumlar ve roller gibi ilişkiler bu aşamada kararlaştırılır (Özkan, 2018: 115-116)

Söz dizimsel istem ise fiilin derin yapıda mantıksal düzeyde, yönetim çerçevesinde yarattığı boşlukların anlamsal düzeyde seçtiği ve sınırladığı anlamsal özellikler ve rollerin yüzey yapıda dil bilgisel ilişkiler ve bağlantılar göz önünde bulundurularak tamamlanması ve gerçekleşmesidir. Bu düzey, eylemin alabileceği biçimsöz dizimsel olarak kodlanmış ögelerin sayısını da ifade eder (Özkan, 2018: 120). Başka bir deyişle söz dizimsel istem, mantıksal ve anlamsal istemin yüzey yapıdaki görünümüdür (Karacan, 2021: 27).

Edatlar, mantıksal açıdan istemli sözcüklerdir. Gerçekleşmek için en az bir tamlayıcı isterler. İstemsiz olarak gerçekleşmesi mümkün değildir (Karacan, 2021: 27). Tüm sözcük türlerinde olduğu gibi edatların da cümle içinde anlambilimsel rol yüklenebilmesi için tamlayıcıya/tamlayıcılara ihtiyacı vardır. Edatlar cümlede sözcük öbeği oluştururken fiil ya da isim isteyen sözcüklerdir. Edatların oluşturduğu sözcük grubunda yöneten edattır. Bazı edatlar tek tamlayıcı isterken bazıları da birden fazla tamlayıcı isteyebilirler. Basit bir sınıflandırma ile edatlar; istemsiz edatlar (bağlama ve cümle başı edatları), bir istemli edatlar (son çekim edatları), iki istemli edatlar (son çekim edatları) şeklinde üç gruba ayrılabilir. İstemsiz edatlar herhangi bir istem boşluğu açmayan ve herhangi bir söz dizimsel unsuru kendine bağımlı kılmayan biçim birimlerdir. Türkiye Türkçesinde bir istemli ve iki istemli edatlar, edat öbeğinin söz dizimsel yapısını belirler ve ona şekil verir. Bu edatlar farklı tamlayıcı tipleri isterler. Son çekim edatları en fazla iki istem boşluğu açmasına rağmen bu boşlukları yalın durum tamlayıcısı (kim), yükleme durumu tamlayıcısı (kimi), yönelme durumu tamlayıcısı (kime), ayrılma durumu tamlayıcısı (kimden), tamlayan durumu tamlayıcısı (kimin), vasıta durumu tamlayıcısı (kimle) olmak üzere altı tip

tamlayıcıyla doldurur (Doğan, 2014: 108-109). Farklı düzeylerde istemi bulunan edatlar aldıkları tamlayıcılara göre anlam değişikliğine uğrayabilirler.

Banguoğlu edatlarda istemden bahseden ilk dil bilimcilerdendir. Ona göre, nasıl ki fiiller nesne olan isimden belli çekim halleri isterler, takılar da ilişki kurdukları isimden işleyişlerine göre belli çekim halleri isterler. Başka bir ifadeyle belli bir isim halini kovalar. Örneğin *Düşmana karşı* takı öbeğinde takının istemi *kime* halidir. Bu öbeklendirme *karşı isteyen, düşmana istenen* ismini alır. Banguoğlu, Türkçedeki takıların dört türlü isteminden bahseder. Bunlar *kim hali isteyen takılar, kime hali isteyen takılar, kimden hali isteyen takılar, isimi katkı olan takılar*'dır (2011: 386).

Özkan (2018) edatların istemini, *yalın durum isteyen birincil ilgeçler, ilgi durumu isteyen birincil ilgeçler, belirtme durumu isteyen birincil ilgeçler, yönelme durumu isteyen birincil ilgeçler ve ayrılma durumu isteyen birincil ilgeçler* şeklinde beş başlık altında sınıflandırır. Özkan'ın çalışmasına göre, kimi edatlar tek istemli iken kimi edatların iki-üç istemi olabilir. Ancak her edatın istemi yoktur. Bazıları anlamsal boşluk oluşturmaz ve tamamlanma ihtiyacı duymazlar.

2.4. Eski Anadolu Türkçesi ve Yunus Emre

Oğuz boyları uzun yıllar Karahanlılar, Gazneliler gibi Orta Asya'da hüküm sürmüş Türk devletlerinin hâkimiyeti altında yaşamışlardır. 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya göçmeye başlayan Oğuz boyları Anadolu'nun etno-kültürel yapısında köklü değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi ile 13-15. yüzyıllar arasında bu bölgelerde Oğuzca lehçesine dayalı gelişen yazı dili Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılmıştır ve Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz lehçesine dayalı ilkyazı dilidir (Korkmaz, 1972: 15-16).

Oğuz Türkçesi, Orta Asya'da en geç 12. yüzyılda ayrı bir yazı dili olma yoluna girmiştir. Yine de Karahanlı yazı geleneğinden ayrılamamıştır. Bu yüzden 11-13. yüzyılda Anadolu'ya göçen Oğuz boylarının dili karışık Oğuzca'dır. Beylerin Türk dilini siyasi bakımdan desteklemeleri, Türkçe yazan yazar ve şairlerin beyler tarafından himaye edilmesi, Tasavvuf hareketleri, Osmanlı devleti tarafından Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesi, Osmanlı devlet bürokrasi dilinin Türkçe

olması, Oğuz Türkçesinin yazı dili olmasında belirleyici etkenlerdir (Akar, 2018: 47).

Yazı dili olarak Oğuzca'nın gelişimi üçe ayrılır. Bunlar Eski Türkçe döneminde Oğuzca, Orta Türkçe döneminde Oğuzca ve Yeni Türkçe döneminde Oğuzca'dır. Oğuzca'daki farklı yapıların bir bölümünün sonradan geliştiği göz önünde tutulursa, aslında bu lehçenin, Genel Türkçeden bütün diğer lehçeler gibi coğrafi ve kültürel kopuşla birlikte farklılaşıp ağızsız yapıları kendi içinde sonradan geliştirmiş olduğu görülür. 11. yüzyılda kaleme alınan *Divânü Lügati't Türk*'ten 15. yüzyıl Çağatay şairi Ali Şir Nevai'nin eserlerine kadar Orta Türkçe döneminde yazılmış birçok eserde Oğuzca ses ve yapı özellikleri tespit edilmiştir (Akar, 2018: 35-40). Kaşgarlı Mahmud'un, Oğuzca'nın 11. yüzyılın ikinci yarısındaki dil yapısı üzerine verdiği bilgiler arasında büyük bir uygunluk bulunması, Oğuzca'nın 11-13. yüzyılları arasındaki belirsizliği ortadan kaldırmıştır. Oğuzca'nın 11-13. yüzyıllar arasındaki döneminin eski Türk yazı dilinden, doğrudan doğruya Oğuz lehçe özelliklerine dayanan yerli bir Oğuz yazı diline doğru uzanma çabası içinde bulunan bir 'geçiş dönemi' niteliğinde olduğunu ortaya koymuştur. Oğuzca, Kaşgarlı'nın verdiği bilgilerden hareketle 11. yüzyıla kadar izlenebilmekte ve 12. yüzyıl eserlerinde yazı dili ürünlerinde yer aldığı da görülebilmektedir (Korkmaz, 1972: 15).

8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar uzanabilen Eski Anadolu Türkçesi, Türkçenin en önemli tarihî dönemlerinden biridir. Bu dönemde kaleme alınmış eserlerin manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık olduğu görülür. Bu dönem yazar ve şairleri ahlak, tasavvuf, fıkıh; dini menkıbeler; halk hikâyeleri, tarih-destan ve tıp başta olmak üzere çeşitli konularda eserler yazmışlardır.

Oğuz Türkçesinin öncülerinden biri olan Yunus Emre'nin doğum ve ölüm tarihleri ile mezarının yeri konusundaki bilgiler hâlâ tartışma konusudur. Genel kabullerden hareketle Yunus Emre'nin 13. Yüzyılın sonları ile 14. Yüzyılın başları arasında yaşadığı söylenebilir (Köprülü, 1976: 261-262).

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması henüz tamamlanmamış, buna karşılık iç isyanlar ve dış müdahaleler olabildiğince artmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı, beyliklerin ortaya

çıkışı, Moğol İstilasası ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu gibi dünya tarihinde etki bırakan olaylar bu dönemde gerçekleşmiştir (Köprülü, 1976: 183-217).

Yunus Emre'nin iyi bir medrese eğitimi gördüğü, burada din bilimlerini öğrendiği, Arapça ve Farsçayı iyi bildiği kaynaklarda yer almaktadır (Köprülü, 1976: 261-271). Yunus Emre'nin asıl benliğini ortaya çıkaran süreç ise Hacı Bektaş Veli'yi ziyaretıyla başlayan ve Tapduk Emre'nin dergâhında devam eden arınma ve olgunlaşma dönemidir.

Yunus rençberlikle geçinen fakir bir adamdır. Bir sene kıtlık olmasıyla Yunus'un fakirliği büsbütün artar ve Hacı Bektaş Veli'den bir miktar buğday ister. Hacı Bektaş Velî, onu birkaç gün dergâhta misâfir eder. Yûnus geri dönmek için acele eder ve Pîr, Yunus'a “ Buğday mı ister, yoksa erenler himmeti mi?” diye haber gönderir. Yunus buğday ister. Hacı Bektâş Velî'nin üç kez haber göndermesine rağmen Yunus buğdayda ısrar edince buğdayı verirler. Lakin Yunus, yolda işlediği hatânın büyüklüğünü anlayıp çok pişmân olur ve derhal dergâha geri döner. O vakit, Hacı Bektaş, onun kilidini Tapduk Emre'ye verdiğini, bu yüzden, isterse ona gitmesini söyler. Yunus bu cevabı alır almaz Tapduk dergâhına koşarak başına geleni anlatır. O da, Yunus'u dergâhının odunculuğuna tayin eder. Yunus kırk yıl degâha odun taşır. Bu kırk yıl boyunca Yunus Emre'deki istidat, tasavvufî eğitim yoluyla işlenir. Teslimiyeti, samimi hizmetleri sonucu olgunluk mertebesine erer. Daha sonra şiirleriyle halkı irşat etmek üzere yeniden gurbete çıkar. Yunus Emre, Konya, Şam ve Azerbaycan dâhil geniş sayılabilecek bir coğrafyayı dolaşır. Çağdaşı büyük mutasavvıf Mevlâna ile görüşür. Bu sürecin sonucunda tasavvufî öğretisini, hikmetli şiirler söyleyerek ve yaşayarak halka sunar (Köprülü, 1976: 260).

Yunus Emre aruz veznini kullanmakla beraber, ilahilerinin önemli bir kısmını hece vezniyle yazmıştır. Bu hususta en büyük âmil, arasından yetiştiği halk kitlesine daha iyi ve alıştıkları bir âhenkle hitap etmek endişesi olmuştur. Yunus Emre Divanı'nda hece vezninin hemen her şekline, 6; 7; 8; 5+5 = 10; 6+5 = 11; 6+ 6 = 12; 7+7=14; 8+8 = 16 hecelilere rastlanır. Bunlardan özellikle “ 10” ve “ 12” heceliler edebiyatımızda pek azdır. Bunlarda da bazen duraklara bağlı kalınmadığı yahut birtakım eksikliklere önem verilmediği görülürse de, ekseriyet bakımından Yunus, bu vezni büyük bir başarı ile kullanmıştır (Köprülü, 1976: 299-301).

3. İNCELEME

YUNUS EMRE DİVANI'NDA EDATLAR

Divandaki edatlar, Muharrem Ergin'in Türk Dil Bilgisi (2013) ve Necmettin Hacıeminoğlu'nun Türk Dilinde Edatlar (1992) kaynaklarında geçen tasniflere göre değerlendirilmiş ve metnin sunduğu malzemeye göre sınıflandırılmıştır.

Çekim edatları, bağlama edatları, bağlama-kuvvetlendirme edatları, karşılaştırma-denkleştirme edatları, ünlemler, soru edatları, çağırma-hitap edatları, gösterme edatları, tekerrür edatları türlerinde edatlar tespit edilmiştir.

3.1. Çekim Edatları

3.1.1. Artuk

Batı Türkçesinde *artuk*, “-den fazla, -den başka” anlamında kullanılmıştır. İsimlerin ve zamirlerin çıkma hâli ile, nadiren de yalın hâl ile kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 7-8). Genellikle kişi ve miktar ifadelerinden sonra gelerek onların sınırlandırılmasını sağlar. “-dan başka, sadece” anlamıyla, kullanıldığı unsurları bir bütün olarak vurgulayıp diğerlerinden ayırmak suretiyle sınırlandırır (Salan, 2020: 127).

İsrâfil sûrın urıcak mahlûkât turugelicek

Senün ününden *artuk* hîç kulagum işitmeye

Bâkî dirlik seven kişi gerek tuta ‘ışk etegin

‘İşkdan *artuk* her nesnenün degşirilür zevâli var

Sensin Kerîm sensin Rahîm

Allâh sana sundum elüm

Senden *artuk* yokdur umum

Allâh sana sundum elüm

Artuk edatı, incelenen örneklerde –DAn çıkma hâli ile kullanılmıştır. Edatların istemi göz önüne alındığında *artuk* edatı kendinden önceki sözcükle bir anlam ilişkisi kurabilmek için –DAn çıkma hâli ekini istemektedir. *Artuk* edatının isteminin yanı sıra oluşturduğu sözcük grubunda kuvvetlendirme görevi de hissedilmektedir.

3.1.2. Ayru

Ayr- < adır- fiilinin –u zarf-fiil ekiyle kalıplaşmış biçimidir. Batı Türkçesinde *ayru*, “-den başka” anlamında ve çıkma hâli ile birlikte kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 11).

Kalû belâ söylenmedin tertûb düzen eylenmedin

Hak'dan *ayru* degülidüm ol ulu dîvândayıdum

Cümle ‘âlem terkin urup ben dost terkin urımazam

Andan *ayru* buçuk sâ‘at ben ansuzın durımazam

Gelsün yardan *ayru* düşen gurbetile bagrı bişen

Dost bâğçesi içindeki ‘ışk bezmine girdüm bugün

Ayru çekim edatının sözlük anlamı “farklı, değişik, başka”dır. Metinden seçilen örneklerde –DAn çıkma ile kullanılmıştır. Bu edat da *artuk* gibi –DAn istem boşluğuna sahiptir. Günümüz Türkçesinde *ayrı* şeklinde ve görev açısından bir değişiklik olmamıştır.

3.1.3. Ayruk

Kıpçakça ve Batı Türkçesinde çekim edatı olarak kullanılmıştır. Batı Türkçesinde *ayruk*, “-den başka” anlamındadır. İsim ve zamirlerin çıkma hâli ile kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 11). *Ayruk* edatı, çekim edatı işlevini sıfat ve zarf olarak kullanılmaya başladıktan sonra kazanmış olabilir. Eski Anadolu Türkçesinde

işlek olan bu biçim, genellikle “-dan başka, sadece” anlamıyla birlikte kullanıldığı sözcük veya sözcük gruplarını vurgulayıp diğerlerinden ayırarak sınırlandırır. Çoğunlukla kişi ifadelerini sınırlandırmakla birlikte nadiren soyut isimleri ve nesne ifadelerini de sınırlandırabilmektedir (Salan, 2020: 133).

N'iderem ben yarün vaslından *ayruk*

Büküldi kad-bâlâm bu ‘ışk elinden

Ayruk edatı, kendinden önceki sözcüğün –DAn çıkma hâli ile çekimlenmesiyle bir sözcük grubu oluşturmaktadır. Yani *ayruk* sözcüğü edat görevi için –DAn çıkma hâli ekini almak zorundadır.

3.1.4. Berü/ Beri

Batı Türkçesinde *berü/beri*, “-den beri, -den itibaren” anlamlarındadır. İsim ve zamirlerin çıkma hâli ile kullanılmıştır. *Beri*, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bir imla birliği olmadığı için aynı asırlarda *berü* ile *beri* yan yana görülmektedir. Gerçi *berü* şeklinin eski olduğu malumdur fakat telaffuz bakımından *beri*’nin ne zaman ortaya çıktığını tespit imkânsızdır (Hacıeminoğlu, 1992: 15-16). Günümüz Türkçesinde zaman ve mekân ifade eden sözcük gruplarıyla birlikte kullanılan bu edat, isim unsurlarının uzaklaşma hali eklerinden sonra gelmektedir (Cemiloğlu, 1994: 35). Genellikle belirli bir zaman diliminde geçen sürenin miktarını başlangıç noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 137).

Andan berü gönildüm dostıla bile geldüm

Bu ‘âleme çıkıcak bir ‘aceb hâle geldim

Ol dostıla bâzârumuz fülân vaktdan *berü* degül

Severidük ma‘şûkayı henüz gelmedin cihâna

Beri/berü sözcüğünün sözlükteki anlamlarından birincisi “iki uzaklıktan daha yakını olan; yakın, daha yakın yer”, ikincisi “yakında bulunan”dır. Üçüncü anlamı da

–DAn ayrılma halinden sonra geldiğinde, belli bir yerden ve zamandan bu yana anlamını verir; bir işin başlangıcını ve zamanını ifade eder (Albayrak, 2014: 177).

Bu edat Eski Anadolu Türkçesinde hem *berü* hem *beri* şeklinde bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise sadece *beri* şeklinde kullanılır. Divan’daki örneklerde *berü\beri* edatının –DAn çıkma hâli veya yalın hâlde kullanıldığı görülür. Fiillerle kullanıldığında sıfır morfem istem boşluğu oluştururken, isimlerle kullanıldığında –DAn çıkma hâli ile kullanılmıştır.

3.1.5. Bigi

Eski Türkçe döneminden beri var olan *kibi* edatının metatez ile aldığı şekildir. Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında görülmektedir. Kullanım ve anlam açısından *gibi*’nin aynısıdır. Yalın isimlerle, çekimlenmiş fiillerle ya da zamirlerin ilgi hâli ile kullanılabilir (Hacıeminoğlu, 1992: 16). Bu edat yüklemden sonra geldiğinde cümleye “denilebilir, sanki” olasılık anlamı katan, benzerlik ve karşılaştırma anlamlarıyla kullanılır (Albayrak, 2014: 184).

Öd agacı *bigi* yanar vücûdum

Dütünüm göklere seher yilidür

Berk yapışdun şol dünyâya koyup gitmeyesin *bigi*

Karanu yalnız sinde varup yatmayasın *bigi*

Geldün bu dâr-ı mihnete aldandun fânî lezzete

Heves idüp Hak sohbeta dadın datmayasın *bigi*

İncelenen örneklerde *bigi*, isimlerle kullanıldığında *gibi* anlamında, fiillerle kullanıldığında “sanki, denilebilir” anlamında kullanılmıştır. Sözcük grubu oluştururken yâln halde kullanıldığı görülmüştür.

3.1.6. Bile

Eski Türkçenin çeşitli dönemlerinde hem kuvvetlendirme, hem çekim, hem de bağlama edatı olarak kullanılmış olan *bile*, Eski Türkçe döneminden beri hiç ses değişikliğine uğramamıştır. *Bile*, “dahi”den daha kuvvetli bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsuru daha önce gelen veya bahis konusu olan bir bir unsura bağlarken kuvvetle belirtir. Hem isim, hem fiilin sonuna gelebilir (Ergin, 2019: 364). Batı Türkçesinde yalın hâl ile kullanıldığında vasıta hâli görevinde “ile, -leyin” anlamında, yine yalın hâl ile “beraber” anlamında ve bağlama görevinde; zamirlerin ilgi hâli ile birlikte; vasıta hâli ile “beraber, birlikte” anlamında; zamirlerin vasıta hâli ile “beraber, birlikte” anlamında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 20-21).

Batı Türkçesinin ilk metinlerinde, “birlikte, beraber” anlamında çok yaygın biçimde görülen *bile* sözünün kökeninin Eski Türkçe “birle” biçimine dayanmaktadır. Bu metinlerin söz varlığını toplayan Tarama Sözlüğü içinde üç anlamı bulunan çok anlamlılaşmış (polisemik) bir söz gibi [1. Birlikte, beraber. 2. Dahi, de. 3. İle] verilen *bile* edatının örneklerine bakınca, bu *bile* “birlikte, beraber” son çekim edatının Eski Türkçede birle biçiminden /r/ ünsüzünün zayıflaması (reduction) ile oluştuğu anlaşıyor. Mansuroğlu da Türkçede cümle çeşitleri ve bağlayıcılarını kapsamlı biçimde incelerken Eski Türkçede birle bağlama edatını (< bir ile) yapısıyla gösterip tarihî ve çağdaş lehçelerdeki örneklerini vermiştir (1955: 62).

Banguoğlu gramerinde “bağlam cümleleri” arasında “üsteleme cümlesi” diye bir alt tür belirlemiş ve “Kızı everdik, torunumuz *bile* oldu” diye örneklendirmiştir (Banguoğlu, 2011: 391). Hacıeminoğlu Türkçe *bile* “dahi, hatta” sözünün kuvvetlendirme (tekid) edatı olarak kullanıldığını ve daima anlamını kuvvetlendirdiği sözden sonra geldiğini belirtmiş, kökenine dair bir tespitle bulunmamıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 219). Korkmaz da *bile* bağlacının dA’dan ve dahi’den daha güçlü bir pekiştirme işlevi olduğunu ancak bağlama işlevinin daha zayıf kaldığını belirtmektedir (Korkmaz, 2014: 930).

Çekim edatı birle > *bile* biçiminin Eski Türkçeden beri eklemlendiği isimler hep eksiz haldedir. Kuvvetlendirme edatı *bile* ise isimlere eksiz bağlandığı gibi zamirlere de eksiz bağlanmaktadır. Türkçede *bile* kuvvetlendirme edatının önündeki

isimlerle veya zamirlerle diğer kuvvetlendirme edatları olan da / de, dahi gibi herhangi bir hâl eki istemeden eklemleendiğini görüyoruz; oysa çekim edatı olan arkaik bile Batı Türkçesinin başlangıcından 16. yüzyıla kadar görüldüğü asır boyunca metinlerde eksiz ilgi hâlinde isim ve ilgi ekli zamir morfolojisi ile görülmektedir. Buna göre Batı Türkçesine kadar gelen arkaik çekim edatı *bile*’nin isteminin ilgi hâli olduğunu oysa kuvvetlendirme edatlarının bir isteminin bulunmadığı vurgulanabilir (Öner, 2018: 17).

Cân râzını cân *bile* cân râzın virmez dile

Girçek ‘âşık dostıla yalanı kaçan söyler

Meşhûr olup geldi yola Mansûr olan derdi *bile*

Mecnûn misâl oldu dile ma’şûkdan ayrılmadılar

Bu yüz yigirmi dört bin nebîlerle

Bile Mi'râc u Tûr münâcâtun var

Bile edatı “dahi, de” anlamında edat, “birlikte” anlamında zarf görevinde kullanılır. Tezin inceleme unsuru edatlar olduğu için ‘dahi, de’ anlamındaki *bile*’nin olduğu örneklere yer verilmiştir.

3.1.7. Birle/İle

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi devresinde çok kullanılan, Osmanlıca döneminde ise yerini *bile* ve *ile*’ye bırakan bir edattır. 19. asırdan sonraki metinlerde çok az görülmektedir. Yalın hâlde “ile” anlamında vasıta hâli olarak, yine yalın hâlde “beraber, birlikte” anlamında, iyelik ekli sözlerde “ile, beraber, birlikte” anlamında ve zamir ilgi hâli ile birlikte kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 26). Ergin bu edatı son çekim edatı başlığı altında ele alır (2013: 365-367).

Öner, birçok araştırmacının bu edat hakkındaki görüşlerini derlediği çalışmasında *birle* edatının “bir” “aynı” ismine vasıta eki getirilerek zarf yapıldığını belirtir (Öner, 2018: 18). Benzer şekilde Erdal da Tekin ve Gabain’in tasarladıkları

bir+i-l-e şeklindeki köken bilgisi açıklamalarını reddeder (Erdal, 2004: 333). Bu edatın “bir” ismine /+lA/ zarf eki getirilerek yapıldığını belirtir. Şirin de “bir” ismine enklitik /+lA/ getirilerek bu edatın oluştuğunu düşünmektedir (Şirin, 2015: 88).

Eski Anadolu Türkçesinde genellikle vasıta ve birliktelik bildiren bir çekim edatı olarak kullanılan bu yapının nadiren “açısından, bakımından, yönünden” anlamıyla, birlikte kullanıldığı unsuru vurgulayıp diğerlerinden ayırmak ve karşılaştırmak suretiyle sınırlandırabildiği örneklerle de rastlanmaktadır. Bir örnekte tespit edilmiş olan bu yapı; +Øiçinde, +Øiçre, +Øyüzinden gibi çekim edatlarıyla ve +dA durum ekiyle sınırlandırma işlevi bakımından eş değer özelliktedir (Salan, 2020: 81).

Sen bunca sıfat *birle* pinhân iken iy server

‘Âşıklar devletisin meşhûr oldun cihâna

Gönlüm canum ‘aklüm bilüm senün *ile* karâr ider

Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmege

Karanulık sürilür ‘âlem münevver olur

Karanulık yirine nûr^ıla gündüz gelür

Hakîkatün ma'nîsin şerh *ile* bilmediler

Erenler bu dirligi riyyâ dirilmediler

Bin uyagur bin bir togar buyruk *ile* gelmiş meger

Kimdür bu dünyâyâ toyar peymânesi toldı gider

Yarın siyâset kurıla cümle halâyık dirile

Kimi emir savan *birle* kimi isiden yanıścak

İle'nin Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımı Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Sadece örneklerde görüldüğü gibi *birle* şeklinde de Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmıştır. İki şekil de Yunus Emre Divanı'nda görülmektedir.

3.1.8. Böyle

Dildeki birimlerin işlevi kendilerinden bir üst düzlemde ortaya çıkar. *Böyle* biçim birimi de bir üst düzlemde sıfat ve zarf işlevleriyle görülür, yalnız “bundan böyle” şeklinde kalıplaşmış bir ibare içinde, Batı Türkçesinde çekim edatı gibi de kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 28). Çekim edatı olarak kullanıldığı örneklerde, nadiren sürenin miktarını başlangıç noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 142).

Su'âl cevâb kelecisi buna degindür

Bundan böyle cihânum bî-nihâyet

Böyle edatı, örnekteki beyitte biten bir zamanın yeni bir zamana başlayacağını işaret eder. *Böyle* sözcüğü, zamansal sınırı oluşturabilmek için –DAn çıkma hâline ihtiyaç duyar. *Bundan böyle* dil birimi kalıplaşmış biçimde günümüze ulaşmıştır.

3.1.9. Degin

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çok kullanılan bir edattır. İsimlerin yükleme hali ile “-a kadar” anlamında, zamirlerin yükleme hali ile “-a kadar, o zamana kadar” anlamındadır (Hacıeminoğlu, 1992: 32). Dek çekim edatının +n vasıta durumu ekiyle birleşip kalıplaşması sonucu oluşmuş bir yapı olması kuvvetle muhtemeldir. *Değın* çekim edatının asli şeklinin tegi olduğu düşünülmektedir. Genellikle belirli bir zaman diliminde geçen sürenin miktarını bitiş noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 101-102).

Delü oldum adum Yûnus ‘ışk oldı bana kulavuz

Hazret'e *degin* yalunuz yüz süriye varan benem

Başdan ayaga *degin* Hak nûrı seni dutmuş
Hak'dan ayru ne vardur kalma gümân içinde

Bundan böyle dostıla bilmezem n'olasını
Şimdiye degin ‘ömrüm geçmiş yok sevdâyıla

Âdem'den *buna degin* ne eli var ne yegin
Geymegile yimegi bir dâneden eyledi

Değın sözcüğü bir işin sona erdiği zamanı ve yeri işaret eder (Albayrak, 2014: 251). Bu edat örneklerde kendinden önceki sözcüğe bağlanabilmek için –A yönelme hâli ekine ihtiyaç duymuştur. Oluşan sözcük gruplarından “şimdiye değın” ifadesi kullanım sıklığı açısından eşdizim veya bir kalıplaşmış yapı oluşturmaya da Türkiye Türkçesinde geçmişten şimdiye dek olan zaman dilimini ifade etmek için sıkça kullanılmaktadır.

3.1.10. Dek

Eski Türkçede *teg* şeklinde olup *teg* > *tek* > *dek* biçiminde ortaya çıkmıştır. Çekim edatı olarak, bu anlamda sadece Batı Türkçesinde görülmektedir. Özellikle zaman ve mekân zarflarının yönelme hâli ile kullanılıp “-den... -a kadar” manasını ifade etmektedir. Zamirlerle kullanımı da mevcuttur (Hacıeminoğlu, 1992: 33-34). +A değın biçiminden sonra sınırlandırma işleviyle en sık kullanılan çekim edatıdır. Genellikle belirli bir zaman diliminde geçen sürenin miktarını bitiş noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 95).

Üç güne *dek* oturalar hep işüni bitüreler
Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola

Tenüm dahı cânım dahı hîç bilmedi Ene'l-Hak'ı

Şimdiye dek bilmedise şimden girü tuş eyleyem

Dost bundadır bellü beyân gördüm dost dîdârın ‘ıyân

Bu ‘ilm-i hikmeti tuyan ider bana *dek* ‘azimi

Türkiye Türkçesindeki *dek* ile Eski Anadolu Türkçesindeki *dek* arasında kullanım ve biçim bakımından hiçbir fark yoktur. Örneklerdeki “dün-e dek, şimdi-(y)e dek, ban-a dek” sözcük grupları bu durumu desteklemektedir. *Dek* edatı bir sözcüğe bağlanmak için –A yönelme hâlini istemektedir. Bu edat anlamsal olarak bir işin sona erdiği yeri ve zamanı gösterir.

3.1.11. Diye

Diye, “di-” fiilinin “ü-”lü zarf-fiilinden kalıplaşmıştır. Zarf-fiil olarak kullanılışı da bulunan “diyü”, Batı Türkçesinden önceki dönemlerde -o devrelerde “diyü”ye eşlik eder durumda “deyü, deyi, diyi” şekilleri de bulunuyor-görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki şekil ise “*diye*”dir. Edat olarak “-mesi için” anlamında kullanılırken çekimli fiille oluşturduğu grubu, amaç ifade eden bir hal zarfı olarak fiile bağlanmaktadır (Tiken, 2004: 16).

Kamu ‘âlem ümid tutar âhiretde görem *diye*

Yûnus eydür dervîş olan bunda Hak'ı buldı gider

Diye çekim edatı cümleye çeşitli anlamlar katabilir. Bunlar bir sebebi, sonucu bildiren iki cümleyi birbirine bağlamak ya da “diyerek, diyip, sanarak, zannederek, olarak, niyetinde, adında, isminde” gibi anlamlardır. İsmin yalın hâli ile kullanılır. Ancak *diye* edatı iyelik ekleri ile çekime uğrarsa edat işlevinden çıkar, de- fiilinin kişi ekleri ile çekimi olmuş olur.

3.1.12. Gerü / Girü

“Berü”nün zıddıdır. Bu şekli ile Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Çekim edatı olarak isim ve zamirlerin çıkma hâlinden sonra gelir. Aslında mekân zarfı olduğu

halde, edat durumunda kullanıldığı zaman “sonra” manası ifade ederek zaman zarfı vazifesi görür (Hacıeminoğlu, 1992: 40). Eski Anadolu Türkçesinde genellikle “-dan sonra, -dan itibaren” anlamıyla belirli bir zaman diliminde geçen sürenin başlangıç noktasını sınırlandıran bir çekim edatı olarak kullanılmıştır (Salan, 2020: 147).

Döküle altûnun mâlun ayrugıla ola hâlün

Senden *girü* kalan mâlun sana bil assı kılmaya

Yûnus sen nefsüni müslümân sanma

Meger *şimden girü* cümle îmâne

Girü’nün sözlük anlamlarından biri “bir yerin veya şeyin ön kabul edilen kısmına göre arkada bulunan taraf, arka taraf”tır (Albayrak, 2014: 345). Bu anlamı ile “beri”nin tersidir. Örneklerde “sen-den *girü*, şim-den *girü*” sözcük grupları bu edatın arkada kalan kısmı şeyi ifade etmek için –DAn çıkma hâline ihtiyaç duyduğunu gösterir. Türkiye Türkçesinde *geri* şeklindedir. Ancak –DAn çıkma hâli eki ile *gerü* değil daha çok sonra edatı kullanılmaktadır.

3.1.13. Gibi

Eski Anadolu Türkçesinin temel benzetme edatı olan *gibi* bu döneme ait bazı metinlerde *bigi* ve *kibi* şekilleri de kaydedilmektedir. Bu dönem metinlerinde “gibi”nin yanı sıra kullanılan bir diğer benzetme edatı, Eski Türkçeden beri benzetme işlevinde kullanılan “teg/deg” edatıdır, ancak bu edatın kullanımı “gibi”nin yanında seyrekleşmeye başlamıştır (Altun, 2012: 173).

Türkçenin her döneminde çok yaygın bir kullanışı olan *kibi*, Batı Türkçesinde *gibi* telaffuzu ile kullanılmaktadır. İsimlerin yalın ve iyelik ekli halleri ile; zamirlerin de hem yalın hâl, hem de ilgi hâli ile kullanılan *gibi*, bazen benzetme edatı, bazen de cümlelerin zarfı olabilir. Yalın hâl ile benzetme edatı olarak; iyelik ekli sözlerle; iyelik ekinden sonra ve isim-fiillerle kullanılabilir. Arka arkaya gelerek bağlama edatı vazifesinde, zamirlerin yalın hâli ve ilgi hâli ile de kullanılabilir. Nadir olarak *gibin* < *gibi* + n şekli de kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 41-42).

Tek ben degilem ‘âşık ol ma'şûk nazarında

‘Işk yolına cân fidî benüm *gibi* sâd-hezâr

Şeyh ü dânişmend ü velî cümlesi birdür er yolu

Yûnus'dur dervîşler kulı Tapduk *gibi* serveri var

Bir dem sanasın kış *gibi* şol zemheri olmuş *gibi*

Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur

Yimiş kurd kuş bunı keler niçelerün bagrın deler

Şol ufacık nâ-resteler gül *gibice* solmuş yatur

Bunun gibi gönülile niçe dirlik idebilem

Bırakdı yabana beni bir gün gelüp hâlüm sormaz

Söyledüğün kelecıyî işitdüğün *gibi* söyle

Kendözünden zîreklenüp bir kaç söz dahı katmagıl

Gibi’nin Eski Andolu Türkçesinde kullanımı Türkiye Türkçesinden farklı değildir. Yalnız örneklerin birinde *gibice* sözcüğü dikkati çekmektedir. *Gibi* edatı, normalde kendi başına benzerlik anlamı verirken –cA ekini almasıyla bu benzerlik oranında anlamsal olarak düşüş yaşadığı hissedilmektedir.

3.1.14. İçre/ İçerü

Eski Türkçede bir mekân zarfı olarak kullanılan içgerü > içkerü, Batı Türkçesinde içeri > içeri şeklinde genellikle mekân zarfı, seyrek olarak da çekim edatı olarak kullanılmıştır. Yalın hâl ve iyelik ekli sözlerle kullanımı metinlerde görülür (Hacıeminoğlu, 1992: 43).

İç sözcüğü +re yönelme durumu ekiyle birleşip kalıplaşmış biçimi olan bu çekim edatı Eski Andolu Türkçesinde nadiren sınırlandırma işleviyle kullanılmıştır. Bazen “açısından, bakımından, yönünden” anlamıyla birlikte kullanıldığı unsuru vurgulamak ve diğerlerinden ayırmak suretiyle sınırlandırabilmektedir (Salan, 2020: 84).

Bundan *içerü* haber işit eydeyin iy yâr

Hakikatün kâfiri şer'ün evliyâsıdur

Bu işlerde olan kişi terk itsün cümle teşvîşi

İçerüden içerü bir key latîf nihâdayıdum

Hasan'dur cismüm *içre* nûr-ı îmân

Hüseyin-i sâhibü'l-'irfân benümdür

İy dost seni severem cân *içre* yirün vardır,

Dün-gün uyumaz oldum ‘acâyib hâlüm vardır

Kanâ‘at hırkası *içre* selâmet başını çekdüm

Melâmet gönlegin biçdüm ‘ârif olup geyen gelsün

İçre “içinde” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde *içre* biçiminde kullanımı yoktur. Sözcük grubu oluştururken yalın hâlde kullanıldığı görülür. *İçerü* edatı ise “içre”den farklı olarak sözcük grubu oluştururken –DAn çıkma hâli ekine ihtiyaç duyar.

3.1.15. İçün/ İçin

Bu edat Talat Tekin’e göre “yalın durumu yöneten son takılar” arasındadır (Tekin, 2003: 152). “Nedeniyle, olduğundan, uğruna, için” anlamları bulunan bu edatın ortaya çıkışı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Edatın kökenini Bang ve

Banguoğlu “uç (uç, niyet)” ismine dayandırır. A. von Gabain aynı görüşten hareketle Eski Türkçede *üçün* edatının isimlerin yalın şeklini; zamirlerin ve iyelik ekli sözcüklerin ise, yükleme hâli ekli şeklini istediğini belirtir. A.von Gabain *üçün* edatının uç isminden uç+u- > üç+ü- fiiline -n zarf-fiili getirilerek oluştuğunu ifade eder (Gabain, 2007: 97). Korkmaz, *üçün* edatının uç “sebeb” ismine iyelik eki ve sonrasında /(I)n/ vasıta hâli eki gelmek sureti ile teşekkül ettiğini düşünmektedir (Korkmaz, 1962: 35). Korkmaz bu açıklamada, /+ üçün/ (STT’de için) edatının kendinden önce gelen sözcükleri, kendine tamlama şeklinde bağlamasından esinlenmiştir. Ancak bugün ilgi eki şeklindeki bu yapılar tarihi lehçelerde ve bazı çağdaş lehçelerde yükleme hâli şeklindedir. Bu durumda uç isminden sonra bir iyelik eki geldiğini düşünmek boşunadır.

Perihan Ölker, *için* edatının standart dışı kullanımlarından bahsettiği çalışmasında bu edat öncesinde 2. şahıs emirle çekimlenmiş birçok örnek sıralamıştır. Az sayıdaki örnekte ise görülen geçmiş zamanın 3. şahsı ile çekimlenmiş fiillerin *üçün* / *için* edatı öncesinde geldiğini göstermiştir. Bu tarz cümlelerde *üçün* edatı diye edatı göreviyle kullanılmıştır. 11. yy. Karahanlı sahası, 13. yy. Harezm sahası, 15. yy. Harezm sahası, 15. yy. Kıpçak sahası, 16. yy. Anadolu sahası ve hatta 19. yy. Osmanlı gazetelerinden derlediği bu örnekler *üçün* edatı öncesinde bir cümle gelebileceğini göstermektedir (2014: 178-189). Türkçe bir cümle, isim gibi işlem görebilmektedir. Bu sebeple *üçün* edatı öncesindeki cümleler de bir isim unsuru değerindedir (Hunutlu, 2019: 143).

Kısacası *için* edatı, Eski Anadolu ve Osmanlı döneminde *içün*, Türkiye Türkçesinde *için* şeklinde olsa da yalın hâlde, iyelik ekli sözlerle, isim-fiil ve mastarlarda ve zamir ilgi hâli ile kullanılır. Bazı örneklerde yönelme hâli eki ile birlikte de kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 102-103).

Ben seni sevdüğüm *içün* eger bahâ dirlerise

İki cihân milkin virem dahı bahâsı yitmeye

Tâ‘at kılan uçmagıçün dîn tutmayan Tamu *içün*

Ol ikiden fârig olur neye benzer bu işâret

Terk eylegil ten tertûbin gider senden benlik adın

İçün ‘imâret olmadın taşundagı ma‘mûr nedür

Sözüm ay gün *içün* degül sevenlere bir söz yiter

Sevdüğüm söylemezisem sevmek derdi beni bogar

İçün edatının kullanımı Türkiye Türkçesinde ve Eski Anadolu Türkçesinde aynıdır. Şeklen Türkiye Türkçesinde *için*, Eski Anadolu Türkçesinde *içün* biçimindedir. Cümlede sebep sonuç ilişkisi kurar.

3.1.16. İlerü

Eski Türkçe devresinden beri Türkçenin her sahasında kullanılan *ilgerü*, aslında bir mekân zarfıdır. “Şark, ön” anlamına gelen *il* sözüne *-gerü* yön ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Farklı bölgelerde değişik şekilde ortaya çıkan *ilgerü* yön bildiren anlamı ile Orhun, Uygur, Kıpçak sahalarında asli şeklini muhafaza etmiştir. Batı Türkçesinde ise *ilerü* > *ileri* şeklini almıştır. Çağatay sahasında ise *ilge- rü* ve *ilgeri* yan yana kullanılmıştır. Batı Türkçesinde isimlerin çıkma hâli ve zarfların çıkma hâli ile birlikte kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 48).

‘İlm-i sâbıkdan *ilerü* dahı Elest belürmedin

Ben ol idüm ol ben idi şimdi niçesi kesile

Türkçedeki edatlar, çeşitli yapı veya sözcüklerin kalıplaşmasından oluşmuşlardır. *İlerü* sözcüğü cümle içerisinde zarf görevinde kullanılsa da –DAn çıkma hâli ile oluşturduğu sözcük grubunda çekim edatı görevinde kullanılır. Türkiye Türkçesinde *ilerü* edatı görev olarak değişime uğramazken şeklen *ileri* biçimindedir.

3.1.17. Kadar

Arapça *kadar* edatı “gibi, denk, benzer, eşit” anlamlarına gelir. Eski ve Orta Türkçede yoktur. Harezmi ve Anadolu metinlerinde görülmektedir. Asıl geniş ve yaygın kullanılışı Osmanlı Türkçesi ile Türkiye Türkçesindedir. Batı Türkçesinde

yâln hali ile “gibi, miktarınca” anlamında benzetme, karşılaştırma edatı olarak, yönelme hâli ile “-a kadar, kadar” şeklinde kullanmıştır. -ceye kadar: eşitlik ifadesi, -den evvel: yaklaştırma, sürecek vakip aralığı anlamlarını barındırır. Yine, kadar edatı iyelik ekli sözlerle “gibi, miktarınca, eşit” anlamında kullanılır. Zamirlerin yâln haliyle derece, mertebe, miktar belirtir ve zamirlerin ilgi hâliyle “derece, gibi” anlamında, soru edatı ile miktar zarfı olarak da kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 50-51; Cemiloğlu, 1994: 36).

Kadar edatı için miktar ifadeli bazı örneklerde göreceli bir sınırlandırmadan söz edilebilir. Kullanıldığı örneklere bakıldığında, miktar ifadelerinin vurgulanıp belirli hale getirilmiş ve sınırlandırılmış bir miktar olduğu düşünülebilir (Salan, 2020: 86).

Yûnus bu sözleri çatar halka ma'ârifet satar

Kendüsi *ne kadar* dutar söyledügi yalanı gör

Tag *ne kadar* yüksegise yol anun üstinden aşar

Yûnus Emrem yolsuzlara yol gösterür vü hoş ider

Mûsî varur Tûr'a çıkar anda varur nûra bakar

Dostdan gayrı *zerre kadar* bu gözlerüm görmez benüm

Kadar edatı karşılaştırma anlamıyla miktar veya yer yön edatı olarak kullanılır. Örneklerde *kadar* edatı, “ne kadar, zerre kadar” şeklinde miktar bildirmektedir. Bu ifadeler kalıplaşmasalar da sıkça kullanımları onları diğer sözcük gruplarından ayırmaktadır. “Zerre kadar” ifadesinde kadar edatının –A yönelme hâli ekine ihtiyaç duyduğu görülür.

3.1.18. Karşu

Batı Türkçesinde çok kullanılmıştır. “Nazaran, nispeten, kıyasen, mukabil, bedel, bina'en, göre” anlamlarına gelir. Kaşgarlıdan itibaren kullanılmaya

başlanmıştır. İsimlerin yönelme hâli ile “-a doğru, mukabil, göre” anlamında ve zamirlerin yönelme hâli ile kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 52).

Dirlik bana *karşu* gele ben dirligün boynın uram

Ölüm eger vâcib ola cânımı kurbân eyleyem

Cemâlün şem‘ine pervâne gibi

Yakaram per ü bâli nâra *karşu*

Yine yir yüzi tonanup kat kat olup renge batup

Bülbül güle *karşu* ötüp cân budaga asdı yine

Karşu edatı Türkiye Türkçesinde *karşı* şeklindedir. Sadece ses değişimine uğramıştır. Sözcük grubu oluşturukten istem boşluğunu –A yönelme hâli eki ile doldurur.

3.1.19. Ön

“-den başka, -den önce” anlamlarındadır (Hacıeminoğlu, 1992: 67). Öñi < Öñ-i: “-den başka, -den ayrı” (öñ- farklı olmak, değişik olmak). Bu edat başlangıçtan beri, isim ve zamirlere gelen çıkma hâliyle kullanılmıştır (Tekin, 2003: 155). Hacıeminoğlu bu edatın Öñ ismine iyelik eki getirilerek oluşturulduğunu belirtir. Gabain, Tekin ve Korkmaz ise öñ- fiiline zarf-fiil getirilerek oluşturulduğunu savunur (Hacıeminoğlu, 1992: 67). Bu edatın Eski Türkçeden beri kullanılması ve kendinden önce bir hâl eki istemesi fiil kökenli olduğunu düşündürmektedir. Edata kaynaklık eden fiilde bir karşılaştırma anlamı ve bunu sağlayacak bir ayrılma hâli kendini hissettirir. Fiil kökenli olmadığı düşünülse bile, kendinden önce çıkma hâl eki isteyen ve aynı anlamı veren diğer fiil kökenli edatlarla anlamsal bir paralellik göstermektedir (Hunutlu, 2019: 147).

İy Yûnus sen sözün bilgil

Öz hâlüne nazar kılğıl

Ölüm gelmez*din ön* ölgil

Salâdur kudse gidelüm

Ön edatının sözlükte birinci anlamı “arka, sağ soldan başka dördüncü yön, görülen ileri taraf”tır. Diğer anlamlarında biri ise “önce, evvel”dir (Albayrak, 2014: 629). Yukarıdaki dörtlükte *ön* edatı önce anlamında –DAn çıkma hâli ile kullanılmıştır.

3.1.20. Öndin

“-den önce” anlamındadır. Batı Türkçesinde isim ve zamirlerin çıkma hâli ile kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 68). Belirli bir zaman diliminde geçen sürenin başlangıç noktasını sınırlandırabilmektedir (Salan, 2020: 153).

İsimümü Yûnus dakdum sırrum ‘âleme çakdum

Levh ü kalemd*den öndin* dilde söylenen benem

Kevser havzına talanlar ölmez*din öndin* ölenler

Nefsini düşmân bilenler konar Tûbâ dallarına

Yûnus seni dîn idindi dîn nedür îman idindi

‘İşka bugün yarın n'olur işi nedür *öndin sona*

Sensin bu gözümde gören sensin dilümde söyleyen

Sensin beni var eyleyen sensin hemin *öndin sona*

Öndin edatının örneklerde hem –DAn çıkma hâli eki hem de –A yönelme hâli eki ile kullanıldığı görülür. Yalın hâlde kullanıldığında ‘önceden’ anlamını verir.

3.1.21. Öte

“-den beri, -den öte” anlamındadır. Aslında mekân zarfı olan *öte*, *öt-“geçmek”* fiilinin zarf-fiil şeklidir. Harezmi, Çağatay ve Anadolu metinlerinde çekim edatı olarak kullanılmıştır. Batı Türkçesinde de çıkma hâli ile kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 69-70). Çoğunlukla yerin mesafesini başlangıç noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 154).

Birliğünden öte hîç şerîkûn yok

Kim noksân irgüre hükmün yoyılmaz

Türkiye Türkçesinde *öte* yaygın olmamakla birlikte hâlâ kullanılmaktadır. *Öte* edatı zarf-fiilden kalıplaşarak edat olduğu için sadece cümle içinde değil kendi başına da bir anlam ifade eder. Sözlükte “daha uzaktaki yer, iki uzaklıktan daha uzak olanı”, “öbür taraf, öbür yan”, “bir şeyin geri kalanı, ondan sonrası”, “(zaman ifadeleriyle birlikte) uzaktaki zaman, ilerideki zaman” şeklinde tanımlanır. Örnekte –DAn çıkma hâli ile kullanılması *öte*’nin ifade ettiği zamansal veya mekânsal uzaklığın kısıtlandığını gösterir.

3.1.22. Sonra

Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde aynı şekil ve anlamda kullanılmıştır. Ancak Latin alfabesinin kabulünden sonraki metinlerde *sonra* şeklindedir. İsimlerin çıkma hâli ile, isim-fiillerin çıkma hâlinden sonra ve zamirlerin çıkma hâli ile kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 85-86).

Sonra ve önce sözcükleri, -DAn sonra, -DAn önce yapıları içinde de yer alır. Bu yapıların söz dizimi içindeki anlam özellikleri önceki alışkanlıkta süreklilik, öncelikte bitmiş süreklilik, sonralıkta süreklilik, başlangıç sonrası süreklilik, belirli başlangıçlı süreklilik, itibarî ile bağlı belirli bulunan zaman başlıklarıyla Ahmet Akçataş (2005) tarafından örneklerle incelenmiştir.

Çekim edatları, bağımsız anlamlı dil birimleri olmadıkları için sıfat ve zarfarda olduğu gibi önlerine nitelik ve derece bildiren bir sözcük / sözcük grubu alamazlar. -DAn sonra ve -DAn önce kalıbındaki sonra ve önce gibi aralarında

karşıtlığa dayalı bir anlam ilgisi bulunan iki sözcüğün şu şekilde kullanımı da çekim edatlarının bağlandıkları isimle olan sıkı ilişkisine aykırıdır (Karahana, 2007: 43, 45).

Çekim edatları yapı bakımından genellikle kökeni isim veya fiil olan sözcüklerdir. Zamanla aşınıp asıl anlamlarını kaybederek görevli sözcükler hâline gelmişler ve ancak kendilerinden önce gelen bir isme yardımcı olmak üzere söz diziminde görev almışlardır. Buna göre zaman, yer, sıra ismi olan sonra ve önce sözcüklerinin edat olabilmesi için bu anlamlarını kaybetmeleri gerekir. Hâlbuki şu örneklerde sonra ve önce sözcükleri zaman anlamını korumakta, hareketin sonralığını ve önceliğini bildirmektedir (Karahana, 2007: 46).

Kısacası -DAn sonra ve -DAn önce yapısı içindeki sonra ve önce sözcükleri, zaman ve yer anlamlarını korudukları, isimlerle aralarına pekiştirici veya derece bildiren bir unsur alabildikleri, ortak bir isim etrafında art arda kullanılabildikleri örneklerde birer zarftır. Zarf olarak kullanıldıkları örneklerde ortaya çıkan yapı ise nitelik isimleriyle yapılan ondan güzel, senden çalışkan, bizden neşeli gibi sözcük gruplarından hiç farklı değildir (Karahana, 2007: 47).

Yavuzluk eylemegil la‘net işitmeyesin

Senden sonra söylene key eylüğün varısa

Sonra edatı, örneklerde hem –DAn çıkma hâli eki ile hem de yâln halde bulunmaktadır. Kullanım açısından Türkiye Türkçesi ile aynıdır. *Sonra* sözcüğü de öte ve önce gibi kendi başına kısıtlı bir anlama sahiptir. Sözlükte ‘içinde bulunulan veya bahsedilen anın daha ilerisindeki bir zamanda, bilahare’ şeklinde tanımlanmakla birlikte sekiz anlamı vardır (Albayrak, 2014: 706).

3.1.23. Ta

Batı Türkçesinde “-den... -a kadar” anlamında kullanılmıştır. Farsçadır. Çağatay ve Anadolu sahalarında cümle veya sözcüklerin başına gelmekle beraber, anlam itibari ile çekim edatı gibi kullanılmaktadır. Yalın sözlerle veya yönelme ve çıkma hâli ile bir arada kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 85). *Ta* edatı, belirli bir zaman diliminde geçen sürenin miktarını bitiş noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 180).

Yûnus'un sözi yirince

İniler cânın virince

Tâ ölüp sine girince

Dostun cemâlin arzûlar

Yanmışam ‘ışkuna tâ kül olınca

Boyandum rengüne solmazam ayruk

Yitmiş iki millete kurbân ol ‘âşıkısan

Tâ âşıklar safında tamâm olasın sâdık

Miskîn bî-çâre Yûnus tutgıl eren etegin

Tâ seni Hakk'a ilte düşgil soyına birgün

Akıdayım kanlu yaşum arturayım bagrum başın

Ta ki bulınca nakkâşum seyrân ideyin bir zamân

İy gönül sana uyalda kalmadı yüzümün suyu

Rahmet gele ta ki sana kandayısan dîvâdasın

Ta edatının sözlük anlamı “bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze abartma katması”dır (Albayrak, 2014: 741). Örneklerde yâlin halde bulunan *ta* edatı sözlük anlamını sağlarken, *ta ki* şeklinde *ki* ekiyle birlikte kullanılması *ta* edatının cümleye kattığı abartılı zaman anlamını kısıtlandırmıştır.

3.1.24. Tek

Teg / tek: < te-g ?, te-k ? “gibi” Eski Türkçeden beri yaygın bir şekilde kullanılan bir edattır. Öner, edatın kökeninde teg “gibi, denk” < Eski Türkçe teñ “denk, eş” açıklamalarının doğruluğunu ifade eder (Öner, 2003: 151). Bu edat yalın isimlerle kullanılmıştır. Batı Türkçesinde “gibi” manasında kullanılmıştır. Yalın halde, iyelik ekli sözlerle, zamirlerin yalın ve ilgi hâli ile birlikte kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 93).

Gören seni pervâne *tek* niçesi oda düşmesin

İki yanadın çün turur ol iki şû'leli çerâk

Görmez misin toprağı hâsları kuçmış yatur

Bizi dahı anun *tek* ala koynına birgün

Türkiye Türkçesinde kullanımı yoktur.

3.1.25. Togrı

“-e kadar, doğrusuna, istikametinde, -a karşı, sıralarında” anlamlarındadır. Daha çok Batı Türkçesinde, özellikle Türkiye Türkçesinde çok kullanılan *doğru* edatı, Karahanlı, Kıpçak ve Çağatay sahalarında *togru* şeklindedir ve az kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 36).

Her kim tarîka gire gerek mâl terkin ura

Yola *togrı* cân vire bu tarîkat içinde

Togru edatı oluşturduğu ifadede –A yönelme hâli ekini almıştır.

3.1.26. Üzre\Üzere

Üz ‘üst’ten yön ekinin kalıplaşmasıyla üz+re oluşmuştur. “Üstüne, üstünde, üzerinde” anlamındadır (Albayrak, 2014: 800). Yalın ve iyelik ekli sözlerle ve zamirlerin ilgi hâli ile kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 75).

Ser-â-ser toptolu yir ü gök *üzre*

Yürür bu kudretün hoş milketün var

Bir dem çıkar ‘Arş *üzere* bir dem iner tahte's-serâ

Bir dem sanasın katredür bir dem taşar ‘ummân olur

Üzre edatı *üzere* sözcüğünün konuşma dilinde ve nazımda kullanılan şeklidir. Türkiye Türkçesinde hâlâ *üzre* şeklinde kullanılmaktadır.

3.1.27. Yana

Daha çok Batı Türkçesinde görülmektedir. Hem mekân ve cihet zarfı, hem de çekim edatı olarak kullanılır. Batı Türkçesinde yalın hâli ile “taraf, tarafından” anlamlarında, zamir ve adların çıkma hâli ile “taraf” anlamında, çıkma hâli ile birlikte “bakımından, yüzünden” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 107-108).

Yûnus beşâret sana gel dirler dost*dan yana*

Külli şey'in yerci ‘ilâ aslih söz aslıdur

Ne söz kelecî dirisem dilüm seni söyleyicek

Kanda yürürsem yürürem sende*den yana* kaçır dilek

Buhl u tama‘ sıgmaz ana ‘izzet de kaldı *bir yana*

Yol bulımaz hırs u hevâ kimde ki bu devlet olur

Bu edat –DAn çıkma hâli ile kullanıldığında “–A doğru, –nIn yanında olan, ...bakımından” anlamında, yalın hâlde “yön, taraf” anlamındadır.

3.1.28. Ziyade

Arapça *ziyade* sözcüğü “-dan fazla” anlamındadır. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde çekim edatı gibi kullanılmıştır. Çıkma hâli ile kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 111). *Ziyade* edatı genellikle ‘–DAn fazla’ anlamıyla miktarın başlangıç noktasını sınırlandırır (Salan, 2020: 163).

Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yûnus

Cümlesinden *ziyâde* erün ikrârı gerek

Ziyade sözcüğünün sözlükte birçok anlamı vardır. Ancak bunlardan “artan miktar, geriya kalan kısım” anlamı Türkçede yer etmiştir ve çekim eki görevinde –DAn çıkma hâline ihtiyaç duymuştur (Albayrak, 2014: 862).

3.2. Bağlama Edatları

3.2.1. Ahir

Arapça *ahir* sözcüğü Türkçede “nihayet, sonunda, neticede” anlamındadır. Osmanlıcada ve Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 115-116).

Evvel Âdem yaratdı sonra peygamberleri

Âhir Muhammed nûrı balkıdı içümüzden

Yukarıdaki beyitte ise *ahir* edatı cümle başı edatı görevinde “sonunda” anlamında kullanılmıştır. Bu edat Türkiye Türkçesinde yaygın olmamakla birlikte hâlâ kullanılmaktadır.

3.2.2. Belki

Batı Türkçesinde “muhtemel, sanki, hatta, bile” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 125).

Küfr ile tutdun dinüni vir yagmâya gümânunı

Getür görelüm burhânun *belki* haber takrîr nedür

Belki bağlacı olasılık anlamı taşır. Türkiye Türkçesinde de aynı biçimi ve görevde kullanılmaktadır.

3.2.3. Çünkü

Farsça *çünkü* edatı daha çok Çağatay ve Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Başına geldiği cümleyi kendinden öncekine bağlar (Ergin, 2013: 355). Sebep bildiren cümle bağlacıdır. Anlam ve kullanım bakımından çün ile aynıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 136).

Böyl' uzamak ne ma'nîdür *çünkü* bu dünyâ fânîdür

Bu fuzûllık nişânıdır gel beri miskînligе geç

Çünkü olısar yiri tar kazançlu kazancı kadar

Mü'minlere geldi haber 'âşıklar dîdâr göriser

Gerekmez dünyeyi bize *çünkü* bâkî bünyâd degül

Bir kul bin de yaşarısa ölicecek bir sâ'at degül

Türkiye Türkçesinde kullanımı yaygın olan bir sebep sonuç bağlacıdır. Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine kadar aynı anlam ve görevi sürdürdüğü görülür.

3.2.4. Degül

Bu bağlaç, bugün Türkiye Türkçesinde *değil* biçiminde, “i-” fiilinin olumsuz çekimini sağlayan olumsuz fiil olarak, bağlaç olarak ve ünlem olarak üzere üç şekilde kullanılmaktadır (Tiken, 2004: 64). Bağlaç olarak kullanımında söz içinde karşılaştırılan iki unsurun arasına girerek sonuna geldiği unsuru daha sonraki bir unsura bağlar ve bir karşılaştırma ifadesi içinde ilişki kurar (Ergin, 2019: 364-365).

Degül Yûnus'a bes yâ Rahmeti çok

Kamu günâhlulara rahmetün var

Yukarıdaki örnekte *degül*, bağlaç görevinde iki beyt arasında karşılaştırma yaparak zıtlık anlamı vermiştir. Türkiye Türkçesindeki *değil* şeklinde olan bu edat görev ve anlam bakımında *degül* ile aynıdır.

3.2.5. Diyü

Türkçede her zarf-fiil şekli edat gibi, özellikle bağlama edatı gibi kullanılabilir. Ancak bunlardan bazıları kalıplaşarak tamamen edatlaşmışlardır. İşte *diyü* bunlardan biridir (Hacıeminoğlu, 1992: 198).

Yûnus şikâyet eyleme yârdan cefâ gördüm *diyü*

Cümle ‘âşıklar hâceti ma'sûkı katında biter

Gönül içerü dostıla ben kapuda feryâd u zâr

Bin yıl zârı kılurısam hâlün nedür *diyü* sormaz

Namâz kıluram *diyüben* münkir gelmen dervîşlere

Eger bin yıl kılurısan kendü du‘ân yarlıgamaz

Yûnus sen gördüğün eri arturma gördüğün biri

Şudur budur *diyübeni* dervîş târumâr gerekmez

Dost *diyü* geçdi bu ‘ömrüm başarmadum dost kullığın

Koyam başara ol beni ben hîç iş başarımazam

Diyü edatı, Türkiye Türkçesinde *diye* biçimindedir. Ağızlarda *diyü* biçimi de görülür. Edatın bağlaç olarak görevi “bir sebebi, bir sonucu bildiren iki cümleyi birbirine bağlaması”dır. Bu noktada yukarıdaki örneklerde *diyü* bağlacı iki cümleyi birbirine bağladığı için bağlaç görevindedir.

3.2.6. İle

İl- “takılmak, ilişmek”ten zarf fiil ekinin kalıplaşmasıyla il-e oluşmuştur. Türkiye Türkçesinde daha çok -la/-le şeklinde kullanılır. Genellikle iki sözcüğü birbirine bağlar (Hacıeminoğlu, 1992: 160). İsimlerin sonuna gelerek “beraberlik, refakat, vasıta, araç, hal, tarz, ilişki” vb. anlamlarda zarflar yapar. Fiil isimlerinden sonra kullanıldığında sebep bildirir. İyelik ekinden sonra geldiğinde işin hemen olduğunu bildirir (Albayrak, 2014: 438).

Yıl *ile* toprağı kıldı mu'allak

Su içinde odı dutdı selâmet

Bir sıralama edatı olan *ile* arka arkaya gelen unsurları, sözcükleri, sözcük grupları ve cümleleri “ve” anlamında birbirine bağlar. Bağladığı iki unsurun arasına girer. *İle*’nin Türkiye Türkçesindeki şekli ve kullanımı Eski Anadolu Türkçesindeki gibidir.

3.2.7. Kaçan

“Ne zaman, na zaman ki, vakta ki” anlamındadır. Eski Türkçenin bütün safhalarında kullanılan bir cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 163).

Niçe ki ben seni sevem ecel eli ırmeyiser

Kaçan sunar ‘Azrâîl el ben seni cânlanurısam

Kaçan edatı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde *kaçan* edatına karşılık olarak *ne vakit*, *ne zaman ki* ifadeleri kullanıldığı söylenebilir.

3.2.8. Meger

“Demek ki, öyleyse, -den başka” anlamlarındadır. Bağlama ve cümle başı edatıdır. Batı Türkçesinde “demek ki, ancak, sanki, belki, -den başka, anca, -mak şartıyla, -dığı takdirde” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 180-181). Bu edat, farklı işlevlerine ek olarak ‘sadece, yalnız’ anlamıyla, birlikte kullanıldığı unsuru vurgulayıp diğerlerinden ayırmak suretiyle sınırlandırabilmektedir (Salan, 2020: 204).

Kim vire bu dilile ol ma'sûkadan haber

Meger ol kimseler kim cân içinde cânı var

Yayıldı Yûnus adı suçdur cümle tâ'atı

Çalab'um ‘inâyeti suçın geçüre *meger*

N'idem ben bu gönülile benümile bile turmaz

Ma'sûk yüzün gördi *meger* öğütleyüp ögin dirmez

On iki bin hadîsi cem' eyledi Mustafâ

Anı işitdün *meger* şerh ile söz satarsın

Meger edatı “oysa ki, hâlbuki” anlamıyla önceden farkına varılmayıp sonradan anlaşılan bir durumu bildirir. “Ancak, yalnız, fakat” gibi anlamlarla istisna belirtir. Türkiye Türkçesinde *meğer* şeklindedir.

3.2.9. Nitekim/Niteki

Batı Türkçesinde “sanki, adeta, nasıl ki, zira, bununla beraber, madem ki” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 186). Bu edat, bir kişinin söylediğine atıf yapılırken cümlede benzetme morfemleriyle kurulmaktadır (Altun, 2012: 171).

Niteki ol ma'sûkıla ben râzımı bir eyleyem

Gark olam müşâhâdeye hakdur kim nefir eyleyem

Nitekim ben beni bildüm diledüğüm Hakk'ı buldum

Korkum anı buluncadı korkıdan kurtuldum ahî

Nitetekim cümle başında, kendisinden önce gelen cümledeki yargıyı doğrulamak için “gerçekten, hakikaten” anlamında kullanılır. Türkiye Türkçesinde *niteki* şekli yoktur, *nitekim* şeklinde kullanılır. Nig+teg sözcüğüne gelen “kim” eki sözcük ile kalıplaşmış ve “eyle ki, meger ki”deki gibi bir kuvvetlendirme anlamı oluşturmamaktadır.

3.2.10. Sanasın

“Sanki, adeta” anlamlarındadır. Batı Türkçesinde cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 190).

Ol nûrı göreliden unıtdum kendözümü

Sanasın Mûsâ benem hâcete Tûr'a geldüm

Bugün cihâna geldüm uş giderem

Sanasın bir eve kondum konakvam

Sanasın da “sakın” edatı gibi fiilden oluşmuş bir edattır.

3.2.11. Şöyle ki

Aslında tarz zarfı olan *şöyle* cümle başı edatı gibi de kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu, 1992: 192).

Çün ben beni unutmuşam *şöyle ki* sana gitmişem
Ne kâlde ne hâldeyisem bir dem karârum yok durur

Deryâ-yı ‘ummân olmuşam güherlere kân olmuşam
Şöyle ki hayrân olmuşam kendözüme gelimezem

Şöyle ki ifadesi edat görevinde cümlede açıklama yapar ve “ki” eki ifadeyi kuvvetlendirmektedir.

3.2.12. Ta ki

Bağlama edatıdır. Batı Türkçesinde “bu sebeple, bu sayede, -si için, -ceye kadar, ne zaman ki, zira, için, -dığı zaman, fakat” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 196-197). Belirli bir zaman diliminde geçen sürenin miktarını bitişi noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020: 183).

Akıdayım kanlu yaşum arturayım bagrum başın
Ta ki bulınca nakkâşum seyrân ideyin bir zamân

İy gönül sana uyaldan kalmadı yüzümün suyu
Rahmet gele *ta ki* sana kandayısan dîvâdasın

Bu edat Türkiye Türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır. Cümle içinde geçmişten başlayarak belli bir zamanın bitişini ifade eder.

3.2.13. Yâ

Batı Türkçesinde “ve, veya, yahut, yoksa, öyleyse, fakat” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 209).

N'ider ‘âşık hânumânı sensüz cihânı *yâ* cânı

İki cihân fidâ sana kimsene gümân dutmaya

Cân hulkuma geldükde ‘Azrâîl'i gördükde

Yâ cânımı aldukda âsân ola mı *yâ* Rab

Bir dem dîv olur *ya* perî vîrâneler olur yiri

Bir dem uçar Belkîs'ıla sultân-ı ins ü cân olur

İy dost bunca kıyl u kâl ne maksûd hod bir haber durur

Yâ bunca cüst ü cû nedür görene bir nazar durur

Resmi durur sultânların kullar günâh eyleyicek

Yâ edebler ol kulını *yâ* mezâda virür satar

Yâ edatı Türkiye Türkçesinde bağlaç olarak *yâ*... *yâ* şeklinde kullanılmaktadır. Bu şekilde kullanım cümleye “iki ihtimalden birinin olacağı/seçileceği” anlamını vermektedir. Yukarıdaki örneklerde hem *yâ*... *yâ* şekli hem de *yâ* şeklinde tek başına kullanımı görülebilmektedir.

3.2.14. Yani

Arapça *ya'ni* sözcüğü cümle başı ve bağlama edatıdır. Açıklama cümlesini hüküm cümlesine bağlar (Hacıeminoğlu, 1992: 21).

Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden

Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar

Düni günü kılur zâri *ya 'ni* görmek diler yâri

İşitmezler bu haberi 'ışksuzlar bî-haber olur

Yani edatı Divan'da da açıklama bildiren bir edat konumundadır. Eski Anadolu Türkçesinden bu yana aynı anlam ve biçimde kullanılmaktadır.

3.2.15. Yahud

Farsçadaki *yahud* sözcüğü bağlama edatı olarak Türkçenin Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır. Batı Türkçesinde “veya, yoksa” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 210).

Her kimde kim 'ışk varısa ayruk ne sıgar ol yire

Dost döşegine geçemez at u katır *yâhûd* deve

İblîs ü âdem kim olur kim azdura *yâhûd* aza

Bu cümlesi eyü yavuz kamusın andan tutaram

Yahut edatı aslında denkleştirme-karşılaştırma edatıdır. Denkleştirme-karşılaştırma edatları da cümlede karşılaştırma yoluyla bağlaç görevi görürler. *Yahut* edatı cümlede, iki zıt seçenek arasından birinin olup olmayacağı ihtimalini karşılaştırır.

3.2.16. Yalunuz

Cümle başı edatı olan *yalunuz* “ancak, fakat, ama, sadece” anlamında kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992: 211). Önüne geldiği ögeyi “sadece, yalnız” anlamıyla vurgulayıp diğerlerinden ayırarak sınırlandırır (Salan, 2020: 209).

Yalunuz Sübhân'ıdı peygamberler cânıdı

Yûnus hod pinhânıdı sûret degşürüp geldüm

Cümle başı edatı ve anlamsal olarak sınırlayıcı, kısıtlayıcı bir edattır. Türkiye Türkçesinde *yalnız* şeklinde kullanılmaktadır.

3.2.17. Yohsa

Yohsa “aksi halde, acaba, yani” anlamlarında bağlama edatıdır. Genellikle bir cümle ile bir karşıt cümleyi yahut bir hükmün belli bir şarta bağlı bulunduğunu bildiren cümleyi bağlar (Hacıeminoğlu, 1992: 214).

‘Aceb bu benüm cânum âzâd ola mı yâ Rab

Yohsa yidi Tamu'da yana kala mı yâ Rab

Korkaram söylemege şerî'at edebinden

Yohsa eydeydüm sana dahı ayruksı haber

Cân gözile bakan görür Yûnus gözile gördüğün

Yohsa yaban gözi ile kimseneye ne söyleyem

Bu edat Türkiye Türkçesinde *yoksa* şeklindedir. İki cümle arasında zıt olan cümleyi önceler.

3.2.18. Zira/Zira ki

Arapça bir edat olan *zira* “çünkü, ancak, nitekim, amma, fakat” anlamlarındadır. Batı Türkçesinin her döneminde kullanılmış bir bağlaçtır (Hacıeminoğlu, 1992: 216).

Olmaz sözi dimezem ben ma‘rifet ehline

Zîrâ disem inanmaz ağaçda bitdi karpuz

‘İşk erine dünyâda çi harîr ü çi palâs

Zîrâ kim gönli anun tutmadı kibri ile pâs

Gelün ‘ummâna talalum isteyüp gevher bulalum

Satalum sarrâf olalum *zîrâ* dükenmez kânımış

Hikmet ile bak bana tâ ‘ıyân olam sana

Zîrâ ben bu sûretde yüz bin dürlü gelmişem

Tartduk bu ‘ışk cefâsın tâ irince ma'sûka

Zîrâ ki ol dost benüm derdümün devâsıdur

Neden-sonuç ilişkisini bildiren bir edattır. Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *zira* “çünkü” anlamında açıklama ifade eder.

3.3. Bağlama-Kuvvetlendirme Edatları

3.3.1. da/de

Bugün, Eski Türkçedeki ma/me ve ok/ök edatları gibi, bağlama, sıralama, belirtme, bilhassa kuvvetlendirme vazifesi gören da/de, Batı Türkçesinde yaygın ve zengin kullanışı olan bir edattır. Özellikle Türkiye Türkçesinde değişik ve ayrıntılı olarak çok sık kullanılan bu edatın belli başlı özellikleri şunlardır:

1. Daima ilgi kurduğu sözcükten sonra gelir.
2. Her çeşit sözcük (ad, sıfat, fiil, edat, zarf, zamir...) ve gramer şekli (yalın, çekimli teklik, çokluk...) ile kullanılır.
3. İlgi kurduğu sözcüğü ya mana bakımından kuvvetlendirir ya dikkati onun üstüne çekecek şekilde belirtir yahut da onu önceki veya sonraki unsurlara bağlar. Fakat belirtme ve kuvvetlendirme vazifesi her türlü kullanışta esastır.

4. Sonuna geldiği sözcüğün manası veya cümledeki vazifesi üzerinden yaptığı değişiklik, o sözcüğün cinsine (ad, zamir, edat... oluşuna) ve gramer şekline (şimdiki zaman, gelecek zaman, zarf-fiil, sıfat-fiil... oluşuna) göre değişir.

5. Baştaki *d* sesi ünsüz uyumuna tâbi değişmez. Yani bu edat hiçbir zaman *ta/te* şeklini almaz. (Hacıeminoğlu, 1992: 220-221).

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul

Dilümde ‘ilm ü usûl gönlüm *de* dünyâ sever

Şükür Hakk'a kim dost bize eyitdi dost yüzine bak

Açdum *ben de* gönlüm gözin sultânımı gördüm mutlak

Yûnus eydür ol melâmet şeyhliği ‘âşıklığa sat

‘Âşık *da* n'ister eyü ad bed-nâmı hoşdur ‘âşıkun

Gönüle gireni gönendi dirler

Gönüle *sen de* gir kim gönenesin

da/de edatının kendi başına bir anlamı yoktur. Ancak cümle içinde kullanıldığı yer itibarıyla anlam kazanır. Daha çok “kuvvetlendirme, dâhil etme, bile” anlamında kullanılır. Türkiye Türkçesinde de *da/de* şeklinde kullanılmaktadır.

3.3.2. Dahı/Dakı

Dahi'nin kuvvetlendirme fonksiyonu sonradan ortaya çıkmış, ilk fonksiyonu olan bağlama fonksiyonundan doğmuştur. Önceleri “ve, yine, dolayısıyla, daha” ifadeleri ile başa veya ortaya gelen edat olarak kullanılırken sonradan sona gelen edatlar, kuvvetlendirme edatları arasına girmiştir. Bu edatın aslı *tak-* fiilinin gerundium şeklidir. Eski Türkçede *takı* şeklinde olan edat Eski Anadolu Türkçesinde *dakı*, *dağı*, *dahı* şekillerine geçmiş, Osmanlı içinde son zamanlarda Türkçe bakımından aykırı bir şekil olarak bugünkü *dahi* şekline girmiştir.

Dahi bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak, düşünülen, mevcut olan veya adı geçen şeye bir ilave olduğunu gösterir. Bir ilave ifadesi taşır, aynı zamanda “fevkaladelik, bir aşırılık, beklenmedik bir netice, bir küçümseme” ifade eder. Fiillerden hemen hemen yalnız şart şeklinin sonuna getirilmekte (*gitsem dahi gibi*), isimlerden sonra da “da/de”nin kuvvetlisi olarak az kullanılmaktadır. Bugün artık yerini daha çok kendisinden daha hafifi olan “da/de” veya kendisinden daha kuvvetlisi olan bile tutmaktadır (Ergin, 2013: 357-358).

Gele sana cân alıcı *dahı* cân alur kılıcı

‘Aklunı başdan alıcı bir dem amân virmez ola

Evvel dahı bu ‘akl u cân seninleyidi asl-ı kân

Âhir girü sensün mekân anda varam senden yana

Bu âhıla bu zârıla bu hikmeti *kim ne bile*

Bilse dahı gelmez dile tutdum yüzüm senden yana

Dahı yakın haber diyem anlayasın bellü beyân

Nefs dilegin terk eyleyen ol ezelî magfûr nedür

Yûnus ‘âşık durur ma’sûkın ister

Dahı hîç nesne istemez em ayruk

Ol ‘ahdümi ondum uş kimündür benüm işüm

Niçe *bir dahı* ben bunda nefsinini iderem

Bunda dahı virdün bize ogul u kız çift ü helâl

Andan dahı geçdi arzûm benüm âhum dîdâriçün

Yûnus imdi söyle Hak'ı münkir dutar sana *dakı*

Bişür kotar Hak hânını ‘ârifler datsun duzumı

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi *dahı\dakı* sözcüğü bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak ayrılamamaktadır. Çünkü cümlede nerede olursa olsun bağlandığı sözcüğü kuvvetle belirtmektedir. Bu yüzden *dahı\dakı* sadece bağlama ya da sadece kuvvetlendirme edatı başlığı altında incelenemez. Dahı\dakı cümlede “fazla olarak, üstelik, daha, bile” anlamlarında kuvvetlendirme işlevi görür ve Türkiye Türkçesinde *dahi* şeklinde “da, bile” anlamlarında kullanılır.

3.3.3. Degülse

Türkiye Türkçesinde “aksi halde” anlamında kullanılan bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 140).

Miskîn Yûnus dir çağırur ‘âşıkıyam miskînlerün

Dervîş *degülise* taşum içümi dervîş eyleyem

Sana direm iy velî Tur irtе namâzına

Eger *degülse*n öli Tur irtе namâzına

Değil edatının –sA şart eki ile kullanımı isimleri olumsuz hale getirmez. Aksi durumu ifade eden bir anlam ifade eder. Yukarıdaki örneklerde *degülse* edatı ilk beyitte bir isimden sonra gelmiş ve derviş olmama durumunu belirtmiştir. İkinci örnekte ise –n ikinci tekil şahıs eki olarak şahsın o olmadığını gösteren bir anlam ifade etmiştir. Ayrıca –sA şart eki aksi durumu kuvvetlendirmektedir.

3.3.4. Eger

Farsça *eger* edatı “şayet” anlamındadır. Türk edebiyatının ilk metinlerinden itibaren bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. Şart cümlesini esas cümleye bağlar. Genellikle cümlenin başında bulunur. Batı Türkçesinde şart kipi ile kullanılıp şayet

anlamını taşır. Başka kiplerle de şart ifade eder. “Gerek, ister, isterse, yahut” anlamlarında da kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 142-144).

Sekiz Uçmagun Hûrîsi *eger* bezenüp geleler

Senün sevgünden özgeyi gönlüm hîç kabûl itmey

Eger beni Cercîs'leyin yitmiş kez öldürürisen

Dönem girü sana varam zîrâ ki ‘ârum yok durur

Yûnus *eger* dervîşisen terk eyle küllî dünyâyı

Dünyâ *eger* Uçmagısa dervîşlere zindân olur

Yûnus imdi tapdur hemin akıtma gözünün nemin

Eger bugün *eger* yarın çün Hakk'îçün kurbândasın

Örneklerdeki *eger* edatının kullanımı Türkiye Türkçesindeki *eğer* ile aynıdır. Cümledeki şart anlamını güçlendirmek için cümle başına getirilen kuvvetlendirme edatıdır.

3.3.5. Eyle ki

Bu bağlaç “öyle” anlamında, açıklama ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurarlar (Tiken, 2004: 69).

Eyle ki dost olmuş iken niçe iş düzülmüş iken

Bellü bilün cân sûretün sakalına güldi gider

Okursın tasnîf kitâb niçe binâ vü i‘râb

Havf ü recâ sende yok *eyle ki* bir Tatar'sın

Eyle ki edatı *eyle*'den farklı olarak “ki” ekini almasıyla ifadeyi güçlendirip baskın hale getirmiştir.

3.3.6. Gerekse

“Gerek ise”den kısalıp kalıplaşan bu bağlaç, “isterse, -se de” anlamında, zıtlıklı şart ifadesiyle cümleler arasında yan yana bağlantı kurmaktadır (Tiken, 2004: 71).

Yûnus Emre dir hoca *gerekse* var bin hacca

Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür

‘İşk ‘amelile biter lâyık olursa yiter

Gerekse ‘uryân yüri gerekse geygil libâs

Bu edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *gerekirse*’dir. Gerek sözcüğü ‘herhangi bir şeyin yapılabilmesi veya olabilmesi için şart olan (şey), lazım’ anlamındadır. –sA şart ekiyle birleşerek bağlaç durumuna gelmiştir ve şart eki ifadeyi güçlendirmektedir.

3.3.7. Kaçan kim/ki

“Ne zaman, ne zaman ki, vaktaki” anlamındadır. Eski Türkçenin bütün safhalarında kullanılan bir cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 163).

Biz de varavuz ol ile *kaçan ki* va‘demüz gele

Kişi varacağı yire gönlini berkitse gerek

‘Aceb anı niçe yiye nefsi dilerse yiyleye

Kaçan kim iftâr eyleye üç günde bir itmek gerek

Yine *kaçan* edatı da kim/ki ekini alarak cümlede güçlü ve baskın bir anlam elde etmiştir. Bu yüzden *kaçan* edatı sadece bağlama görevi değil aynı zamanda kuvvetlendirme görevi de üstlenmiştir.

3.3.8. Meger ki

“Demek ki, öyleyse, -den başka” anlamlarındadır. Bağlama ve cümle başı edatıdır. Batı Türkçesinde “demek ki, ancak, sanki, belki, -den başka, anca, -mak şartıyla, -dığı takdirde” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 180-181). Bu edat, farklı işlevlerine ek olarak “sadece” yalnız’ anlamıyla, birlikte kullanıldığı unsuru vurgulayıp diğerlerinden ayırmak suretiyle sınırlandırabilmektedir (Salan, 2020: 204).

Bu ‘ışkun sırrı ‘aceb bu ‘ışkı eyle taleb

Meger ki vire Çalab anı degme göz görmez

Söyler dilüm aglar gözüm Garîblere göynür özüm

Meger ki gökde yılduzum Şöyle garîb bencileyin

Meğr ki edatının anlamı “ki” bağlacından dolayı *meger*’den farklı olarak kuvvetlenmiştir

3.3.9. Ola ki/kim

Batı Türkçesinde cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 187).

Agız agızdan kutludur *ola ki* sözünüz duta

Ben yüz bin kez söylerisem sözüm kulagina girmez

Yûnus çağıruban eydür ben kulıyam dervîşlerün

Kim *ola kim* bu dünyâda sultâna kullık eylemez

Hakk'a yakın *olam mı ki* rahmetine talam mı ki

İremedin ölem mi ki dervîş olubilsem dervîş

Ola ki edatı cümleye bir ihtimal anlamı katmaktadır. Türkiye Türkçesinde de *ola ki* kullanımı mevcutken *ola kim* kullanılmamaktadır.

3.3.10. Hele

“Nihayet, sonunda, şimdilik, şükür ki, neyse ki” anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde çok kullanılan bir edattır. Genellikle başa geldiği zaman cümle başı, sona geldiği zaman kuvvetlendirme edatı olarak vazife görür (Hacıeminoğlu, 1992: 156).

Hele biz iş bu yola gelmedük riyâyıla

Bu melâmetlik tonın bizümle geyen gelsün

Geldi geçdi ‘ömrüm benüm şol yıl esüp geçmiş gibi

Hele bana şöyle gele şol göz açup yummuş gibi

Hele edatı da *dahı* gibi sadece bağlama ya da sadece kuvvetlendirme edatı başlığı altında değerlendirilemez. Çünkü *hele* cümlede ister başta olsun ister sonda bağlaç işlevinin yanı sıra kuvvetlendirme işlevi de hissedilir. Türkiye Türkçesinde de aynı anlam ve biçimde kullanılır.

3.3.11. Hem

Farsça *hem* edatının Karahanlı metinlerinden itibaren geniş bir kullanımı vardır. Bağlama ve kuvvetlendirme vazifesi görür (Hacıeminoğlu, 1992: 244).

Sohbet cânı semirdür *hem* ‘âşıkun ‘ömrüdür

Hak Çalab'un emrile erenün himmetidür

Bulut gölge kılmayısar benüm ayum ışığına

Hem gedilmez tolulugı nûrı gökden yire dogar

Ol Hallâc-ı Mansûr'ıla söyleridüm Ene'l-Hakk'ı

Hem yine anun boynına dâr urganun dakan benem

Hem edatı kullanıldığı cümleye “ üstelik, bir de, şu da var ki, zaten” anlamları katarak ifadeyi güçlendirir.

3.3.12. İlla/İlla ki

Arapça *illa\illaki* “ancak, fakat, lakin” anlamlarını taşır. Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçelerinde kullanılmıştır. İki cümleyi birbirine bağlayarak anlamları arasında bir karşılaştırma yapar. Batı Türkçesinde “fakat, ancak, hatta, mutlaka, -den başka, aksi halde, sırf” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 161). Birlikte kullanıldığı unsuru “sadece, yalnız” anlamıyla vurgulayıp diğerlerinden ayırarak sınırlandırır (Salan, 2020: 200).

Anca zâr eyler kim şol bülbül eyler

Anı ol eylemez *illâ* gül eyler

Taşum dervîş içüm boş dilüm tatlu sözüm hoş

İllâ ben itdügümi dînin degşüren itmez

Evveli Hû âhiri Hû yâ Hû *illâ* Hû olam

Evvel âhir ol kala vü men aleyhâ fân olam

Men ‘arafe nefsehu dîrsin *illâ* degülsin

Melâikden yukarı seyrân arzû kılursın

Ol dürr-i yetîmem ki görmedi beni ‘ummân

Bir katreyem *illâ ki* ‘ummâna benem ‘ummân

İlla’nın sözlük anlamlarından biri “ne olursa olsun, mutlaka”dır (Albayrak, 2014: 440). “Ki”li kullanımı *illa* sözcüğünün anlamını kuvvetlendirmiştir.

3.3.13. Ki

Farsça olan *ki*, Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında yardımcı cümleyi asıl cümleye bağlama vazifesini görmek üzere kullanılmıştır. Ancak bu vazifeyi görürken yardımcı cümle ile asıl cümle arasında kurduğu ilgi, sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme anlamında bağ kurar. Batı Türkçesinde “çünkü, zira” anlamlarıyla sebep, “böylece” anlamında sonuç bildirir. Bunların dışında konuşulan ibareyi bildirir ve “-dığı için, nitekim, ama, fakat” anlamına da gelmektedir (Hacıeminoğlu, 1992: 168-169). Bu cümle bağlayıcısı genellikle diğer cümle bağlayıcıları ve zarflarla birlikte benzerlik yapısı kurar. Tarz zarflarından “o şekilde, onun gibi” anlamlarına da gelen “şöyle” ve “eyle” zarfları “kim” bağlacı ile benzetme yapıları içinde kullanılmaktadır (Altun, 2012: 170).

Nisâr ol ‘âşık cânına *ki* dostıla visâli var

Cânı birdür ma'şûkıla dahı ne dürlü hâli var

‘Akıllar mât olur niteligünden

Ki bir zerrede bin bin ‘ibretün var

Her kanda ki gözin baka Çalap hâzırdur mutlaka

Şol cân *ki* tapmadı Hak'a assısı yok ziyâdadur

Balı yağı n'ider bülbül din ana karşı gülsün gül

‘Âşık yükini şöyle *bil ki* çekmedi yüce taglar

Kim ki dostı sevdi ise hânûmânı terk iylesün

Degmeler dostı sevemez dostun sevgüsü câdadur

Her kim anun sünnet ile farzını kâ'im tutar

Ne diyem ki 'âkıbet sorı-hisâbdan beridür

Ol dem ki dirliğidi Hakk'ıla birliğidi

Ol pââyânsuz devirde ne Mûsî ne Tûr idüm

Şunlar ki çokdur mâlları gör niçe oldı hâlleri

Sonucı bir gönlek geymiş anun da yokdur yenleri

Ki edatı bağlama görevinde sonuna geldiği sözcüğü kendinden sonraki sözcüğe bağlar. Bu konumda *ki* edatının oluşturduğu bazı sözcük grupları kalıplaşma yoluna gitmiştir. Beyitlerde yer alan *her kanda ki* (*her nerde ki*), *kim ki*, *ne diyem ki*, *ol dem ki* (*o zaman ki*) ifadeleri kalıplaşmış durumdadır. *Ki* edatını sadece bağlama ya da sadece kuvvetlendirme başlığı anlatında incelemek doğru olmaz çünkü *ki* edatı var olduğu her yerde kuvvetlendirme anlamını hissettirmektedir.

3.3.14. Yine

Türkçenin bütün dönemlerinde kullanılan cümle başı ve bağlama edatıdır. Batı Türkçesinde “ve, böylece” anlamlarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 211-212).

Gönül sındı buludı hem Hakk'a yakınıdı

Yine dikerem diyü bütünü yırtmayalar

Bugün Mansûr olup n'idem şeyhümün yüzini görem

Maksûdum buyıdı irem 'âşık *yine* derdin söyler

Kün'i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün

Yine âhir bir söz ile anı kılmak harâb nedür

Hak'dan haber geldi *yine* kullar yarag itsün dimiş

Dirilüben evliyâdan bir el-etek dutsun dimiş

Yine edatı anlam olarak tekrar ifadesi taşır. Bundan dolayı iki cümle arasında bağlantı kurar. Örneğin *Bugün Mansûr olup n'idem şeyhümün yüzini görem\ Maksûdum buyıdı irem 'âşık yine derdin söyler* beytinde, ilk mısrada bir dertten bahsediliyor ve ikinci mısrada bu derdin devam etmesiyle tekrar derdin dile getirileceğini belirtiyor. Yani *yine* edatı bu iki mısrayı anlamsal olarak birbirine bağlar. Bunun yanı sıra *yine* edatı sadece bağlama görevi değil, aynı zamanda kuvvetlendirme anlamını da hissettirmektedir. Kısacası bağlama-kuvvetlendirme edatı şeklinde var olur. Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde kullanılmaktadır.

3.4. Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları

3.4.1. Geh... geh/Gah... gah

Aslen farsça olan geh... geh sözcük grubu “bazan... bazan” anlamında ve zarf olarak kullanılır. Ancak bağlaç görevinde edat olarak da kullanıldığı durumlar vardır (Hacıeminoğlu, 1992: 262).

Gehî kan yaş akar Ya'kûb gözinden

Geh olur Yûsuf-ı Ken'ân-ı 'ışkdur

Geh varam Dâvud olam çıkam Süleymân tahtına

Geh gine güm-râh olup vaslı koyup hicrân olam

Her da'vîden geçen kişi Hak'dan yana uçan kişi

'Işk şarâbın içen kişi *geh* esrük *geh* mestân ola

Gâh bir müftî müderris gâh mümeyyiz gâh temiz

Gâh müdebbir nâkıs u geh naksıla noksân olam

Gâh inem esfellere şeytânıla şerler düzem

Geh çıkam ‘Arş üstine seyrân olam cevân olam

Türkiye Türkçesinde *kâh... kâh* şeklinde kullanılır. İki olasılığı ya da iki zıtlığı birbirine bağlar.

3.4.2. Gerek... gerekse

Gerek müsülmân olam bin yıl ‘ibâdet kılam

Gerekse kâfir olam küfr ü îmândan fârig

Gerekse ehl-i millet farîzasın bekleyem

Gerekse şöhet kovam şöhet ü dînden fârig

Türkçe bir edattır ve Türkiye Türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır. Genellikle iki ihtimali/seçeneği birbirine bağlar.

3.4.3. Hem... hem

Farsça *hem* edatı, *hem... hem* şeklinde Türkçede bağlama edatı görevinde kullanılmıştır. (Hacıeminoğlu, 1992: 263).

Egriligi yaydan egri togrulugu okdan togru

Bu şehir içinde ugru *hem* kâzî *hem* sultân nedür

Dervîş ırma gözün evvelki demden

Yûnus görüp durur *hem âhir hem evvel*

Cânlular benden el alur cânsuzlar eri ne bilür

Hem virürler hem alurlar ben bir ulu dîvân oldum

Hem bâtnam hem zâhirem hem evvelem hem âhirem

Bu cümlesini yaradup hem tertîbi kılan benem

Hem edatı tek başına ya da tekrar ederek ikili biçimde kullanılsa da cümleye birden fazla şeyin birlikte bulunduğunu ya da birden fazla işin birlikte yapıldığını gösterir. Kullanıldığı cümleye “üstelik, bir de, şu da var ki, zaten” anlamları katarak anlamı güçlendirir.

3.4.4. Kimi... kimi

Bu sözcük *kibi*’nin ağızlarda aldığı şekildir. Özellikle Azeri ve Eski Anadolu Türkçesi metinleri geniş ölçüde ağız malzemesi içerdiği için, o döneme ait eserlerde *kimi*’ye sık sık rastlanmaktadır. Bugünkü Anadolu ağızları ile Azeri metinlerinde *kimi* ve *gimi* telaffuzları ile yaşayan bir edattır. Yalın sözlerle ‘*gibi*’ anlamında, iyelik ekli sözlerle ve zamirlerin yalın ve ilgi hali ile birlikte kullanıldığı görülür (Hacıeminoğlu, 1992: 58).

Kimi ‘avret oğlan sever *kimi* mülk-hânumân sever

Kim ser-mâye dükkân sever bu dünya hâlden hâledür

Kimi yigit *kimi* koca *kimi* vezir *kimi* hoca

Gündüzleri olmuş gice ancılayın çoklar yatur

Kimi edatının anlamı ‘bahsedilen kimse veya şeylerden yalnız bir kısmının kasdedilmesi’dir (Albayrak, 2014: 512). Bazen de tekrar edilerek kullanılır. Bu anlamı Divan’dan seçilen örneklerde mevcuttur. Bazı örneklerde ise belirtme veya

ilgi eki de almıştır. Ancak yukarıdaki örneklerde *gibi* edatından olduğu gibi benzerlik anlamı yoktur.

3.4.5. Ne... ne

Ne... ne (de)... bağlacı, kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katar ve cümlelerin yanı sıra sözcük ve sözcük gruplarını da bağlar. Örneğin, bağlacın bir tarafında özne varsa diğer taraflarda da özne; bir tarafında dolaylı tümleç varsa diğer taraflarında da dolaylı tümleç bulunur. *Ne... ne (de)...* bağlacı ikiden fazla tekrar ile kurularak olumsuzluk anlamını pekiştirir ve bazen yüklem kullanılmadan kullanılarak eksilteli cümle oluşturur (Yıldız, 2021: 53).

Ağaç karır devrân döner kuş budaga bir kez konar

Dahı sana kuş konmamış *ne* gügercin *ne* hod duraç

Ne gelmegün gelmek durur *ne* bilmegün bilmek durur

Son menzılün ölmek durur tuymadun ‘ışkdan bir eser

Ne elif okıdum *ne* cim *ne* varlıkdandır kelecim

Bilmeye yüz bin müneccim tâli‘üm *ne* ılduzdan gelür

Bu edat, Türkiye Türkçesinde de *ne... ne* şeklinde kullanılmaktadır.

3.4.6. Ya ... ya

Farsça *ya* edatı, *ya... ya* şeklinde Türkçede bağlaç görevinde kullanılmıştır. (Hacıeminoğlu, 1992: 267).

Ayrık bana ben dimeyem kimesneye sen dimeyem

Ya kul *ya* sultân dimeyem kalsun işidenler tana

Yâ sevgil dünyâ dutgıl yâ gelgil yol iletgil

İki da‘vî bir ma‘nî bu yolda sığmaz dirler

Yâ niçe bir dostıla ol ben olam ben ol olam

Yâ niçe irak düşem mahzûn olam ahzân olam

Ya... ya edatı, cümlede iki veya daha fazla dil unsurunu birbirine bağlar. Bu hususta hem bağlama görevi görür hem de anlam olarak olasılıkları karşılaştırır. Türkiye Türkçesinde de hâlâ kullanılmaktadır. İki sözcüğü de bağlayabilir iki cümleyi de.

3.5. Ünlemler

3.5.1. Ah

Üzüntü ve acıma duygusu ifade eder (Hacıeminoğlu, 1992: 294).

Ben oldum İdrîs-i derzi Şît oldum tokıdum bizi

Dâvûd'un görklü âvâzı *âh* idüp nâlişe geldüm

Âh ol günün korkuları Koca kılur ma‘sûmları

Niçe olur mücrimleri Aglaşalum ol gün için

Ah edatı ruh halindeki üzüntü, keder, acıma vs. duyguları ifade eden, insanın boğazdan çıkardığı bir sestir. Türkiye Türkçesinde de *ah* şeklinde kullanılmaktadır.

3.5.2. Ha

“İşte, neredeyse” anlamındadır (Hacıemimoğlu, 1992: 306).

‘Ömrün delim bir okdur yay içinde toptolu

Tolmuş oka ne turmak *hâ* sen anı atdun tut

Çün Kur‘ân gökden indi anı Allâh buyurdi

Andan haber virsene *hâ* kitâbdan ötersin

Hak bir gönül virdi bana *hâ* dimedin hayrân olur

Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur

Halkı fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın

‘İlmün var ‘amelün yok *hâ* günâha batarsın

Ha ünlem edatı farklı görev ve anlamlara sahiptir. Örneğin, gayrete getirmek ve teşvik için kullanılır. Hayret ifade eder. İhtar, ikaz, tembih bildirir. Bir şeyin o anda akla geldiğini veya o anda anlaşıldığını göstermek için kullanılır. Bağladığı iki sözcük ya da yargıdan önce genellikle tekrarlanarak kullanıldığında söylenen iki şey arasından bağ bulunmadığını bildirir; eşitlik ifade eder. Bu hususta bağlaç görevinde kullanılır (Albayrak, 2014: 366). Ancak Divan’dan alınan örneklerde bağlaç görevinde bir *ha* edatına rastlanmamıştır.

3.5.3. Key

“Pek, ne, ne kadar, aman” anlamlarındadır. Abartma, pekiştirme edatıdır (Albayrak, 2014: 503).

Benem sâhib-kırân devrân benümdür

Benem *key* pehlevân meydân benümdür

Kâlû belâ dinmedin kadîmden bileydük

Key anlagıl neydüğün bilişün kandağıdur

Riyâ çökük yirde durur *key* sakın oda buyurur

İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer

Türkiye Türkçesinde kullanımı yoktur.

3.5.4. Sakın

“Ama, asla” anlamında, Batı Türkçesinde kullanılan cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 190).

Kâfile geçdi sen gafletde bulundun

Sakın ser-mâyenî virme ziyâne

Küfür okın atarken îmânun urma *sakın*

Yilüp sıyasın güçin sebl ola güvecesi

Sakın, ünlem edatları içinde “yasaklama, tehdit, uyarı” anlamları içeren bir edattır. Fiilin emir haliyle kullanımı onun bu görevi üstlenmesini sağlamıştır.

3.5.5. Vay

Tesadüf ve pişmanlık ifade eden bir edattır (Hacıeminoğlu, 1992: 304).

Yûnus kogıl sen bu kurı da‘vâyı

Vay ona ki Allah uyandurmaya

Vay ki n'ola hâlüm bilinmezise ahvâlüm

Yılan-çıyan karınca üşe dilüm üstine

Vay bu ayrılık firâkı dünyâ kime kaldı bâkî

Hak Çalab'um olmuş sâkî kadeh sunar kullarına

Yüz bin peygamber gele hiç şefâ‘at olmaya

Vay eger olmazısa Allah'un 'inâyeti

Vay ünlem edatı da *ah* gibi değişik ruh hallerini dışa vururken kullanılan bir sestir.

3.5.6. Zinhar

Arapça *zinhar* sözcüğü Türkçede “sakın, asla, kat’iyyen, aman, mutlaka” anlamlarındadır. Menfi anlamlı tekit edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 260).

Ben eydürem kim iy Ganî nedür bu derdün dermânı

Zinhâr esirgeme beni ‘ışk odına yak Çalab’um

Zinhâr virmegil gönül dünyâ pâyna birgün

Dünyâya gönül viren düşe tayına birgün

“Sakın” edatı gibi “yasaklama, uyarı, tehdit” anlamı içeren bir edatıdır. Türkiye Türkçesinde yaygın olmamakla birlikte hâlâ kullanılmaktadır.

3.6. Soru Edatları

3.6.1. Acep

Arapça *acep* sözcüğü Türkçede “nasıl, nasıl da, ne kadar” anlamlarındadır. Türkçenin bazı dönemlerinde soru ve tekit edatı olarak da kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 218).

‘*Aceb* bu benüm cânum âzâd ola mı yâ Rab

Yohsa yidi Tamu'da yana kala mı yâ Rab

Taglar aşup berye söküp ırak yire emek döküp

İstedüğün bundayiken bu ne ‘*aceb* sefer durur

‘*Aceb* bu benüm derdüme neyiçün dermân bulunmaz

Kim bulısar dermân ana kişiyi kim beri dutar

Acep daha çok soru anlamı taşıyan bir edattır. Ancak “ki, dahı, yine” edatları gibi bulunduğu cümlede ihtimali kuvvetlendirerek anlamı güçlendirir. Cümlede tek başına da kullanılabilir, soru edatı ve sözcükleriyle de kullanılabilir. Hangi şekil ve anlamda kullanılırsa kullanılsın kuvvetlendirme anlamını hissettirmektedir. Türkiye Türkçesinde *acaba* şeklinde kullanılmaktadır.

3.6.2. Kanı

“Hani, nerede” anlamlarındadır. Mekân kavramını arayan soru edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 273). Ergin’e göre başlıca sorma edatı *hani*’dir. Bu edat eskiden *kanı* şeklindeydi. Ağızlarda *hanı* biçiminde de bulunmaktadır (Ergin, 2013: 350-351).

Cânüm seni seveliden benüm hâlüm hâle döner

Kanı bana usûl-i dîn ‘ilmün edebin öğrenem

Sûretüm güler halka *kanı* ya kullık Hakk'a

Bu dirligüme baka hep işüm yanlış benüm

Kanı ata *kanı* ana

Bildün bu dünyâyı fenâ

Anda râhat gerek câna

Gel yanalum dostlarla

Kanı edatı, Türkiye Türkçesinde *hani* şeklindedir ve edatın kullanımı *kanı* ile aynıdır.

3.6.3. -mI/ -mU

Eski Türkçe döneminden beri mevcut olan *mI/mU* edatı aslında bir ektir. Onun için diğer soru edatlarının aksine, ad veya fiillerden sonra gelmek suretiyle soru kavramını ifade eder. Bu edat uzun müddet uyum dışı kalarak bünyesini *mu/mü* şekli ile muhafaza etmiş fakat Batı Türkçesinin ilk dönemlerinde *mı/mi* şeklinde düzleşmiştir. Daha sonra ise *mu/mü/mı/mi* telaffuzları ile ekleşerek uyuma tâbi olmuştur (Hacıeminoğlu, 1992: 275).

‘Âşık *mı* diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve

Uçmak dahı tuzagımış mü'min cânların tutmaga

Tanrı'yiçün cânım cânı cefâyısa tapdur yiter

Senün firâkundan beter ‘azâb dahı var *mı* beter

Hakk'a yakın olam *mı ki* rahmetine talam *mı ki*

İremedin ölem *mi ki* dervîş olubilsem dervîş

Dervîş Ene'l-Hak derse n'ola ‘*aceb mi*

Hep varlık Hakk'undur ‘alâ küllî hâl

Oda yandurtdun külin savurtdun

Eyle *mi* gerek seni seveni

Diliyile ‘ışk diyenler bilmediler ‘ışk neydüğün

Benüm cevâbum sen eyit ‘ışka ‘izzet *midür* bahâ

Anmaz *mısın* sen şol günü gözün nesne görmez ola

Düşe sûretün topraga dilün haber virmez ola

-mI/ -mU soru eki Türkçenin en eski soru ifadesinden biridir. Sadece soru oluşturmak değil kendinden önceki unsuru da vurgulamak için kullanılabilir. Türkiye Türkçesinde de oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

3.6.4. Ne

Aslında bir soru edatı olan ne, soru anlamı dışında kuvvetlendirme edatı olarak da kullanılır (Sözer, 2008: 95).

Ölümden *ne* korkarsın korkma ebedî varsın

Çün kim işe yararsın bu söz fâsid da'vîdür

Ne denlû yirisen çok ol denlû yürisen tok

Câna hîç assı yok hep sûret maslahatıdır

Fîrâkun bagrumı taglar *ne bilsün* kadrünü saglar

Seni görmeyeli dostum bu gözüm kanlı yaş aglar

‘İşk erinün gönli tolu pâdişâhun haznesidür

‘İşksuz âdem *ne anlasun* şerî'atun ma'nîsidür

Yûnus'un sözleri Hak cümle didügi saddâk

Ne gördüysen kamu Hak cümle vücûdda bulduk

Ne soru sözcüğü, soru anlamının yanı sıra birlikte kullanıldığı fiil veya kelime grubunda değişik ruh hallerini kuvvetle belirtir. Örneğin beyitlerdeki “ne bilsin, ne anlasın” ifadeleri yakınma veya sitem hislerini kuvvetle belirtirler. Bu noktada *ne* soru sözcüğü yakınma veya sitem anlamını asıl hissettiren unsurdur.

3.6.5. Niçe

“Nasıl, ne kadar” anlamlarında, hal ve tarz mefhumunu arayan soru edatıdır. (Hacıeminoğlu, 1992: 277).

*Niçe yakınsın bana sen müştâk u hasret sana ben
Dün-gün seni gözleyüben göremezem kaldum tana*

*Dün gider gündüz gelür gör niçesi uz gelür
Emr-i Hakk'un ser-be-ser cihâna düp-düz gelür*

*Niçe ki muhkemise tahtaları geminün
Mevc urıcagaz deniz anı uşanasıdur*

*Bir niçeleri ‘ışk düzer bir niçeleri ‘ışk bozar
Bir niçeler esrük gezer eyle kim var harâb duru*

Niçe soru edatı, soru sormaktan daha çok “ne kadar, nasıl” anlamında abartı bir anlam ifade eder. Geçmişten günümüze bu edat sadece ses değişikliğine uğrayarak *niçe* olmuştur. “Ki” eki, “-lar” çokluk eki veya hâl ekleriyle kullanımı cümledeki ifadeyi kuvvetle güçlendirmektedir.

3.7. Çağırma-Hitap Edatları

3.7.1. İy

İy seslenme edatı his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hal bildirmez. Sadece hitap, seslenme vasıtasıdır (Ergin, 2019: 350).

*Er sırrıdur sırrun senün er yiridür yirün senün
Ne yirdedür yirün senün sana soraram iy ağaç*

İy beni ‘ayıblayan gel beni ‘ışkdan kurtar
Ger elünden gelmezse söyleme fâsid haber

Seni bunda viribidi teferrüc eylegil didi
Sen ev yaparsın iy hâce evi tarâş olan kimdür

Sana eydürem ey paşa neler geliserdür başa
Kimi isiden bagrı pişe kim şarâba kanışıcak

İy ünlem edatı hitap edilen kimsenin dikkatini çekmek veya anlamı güçlendirmek için kullanılır.

3.7.2. Behey

Behey seslenme edatı his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hal bildirmez. Sadece hitap, seslenme vasıtasıdır (Ergin, 2013: 350).

Behey miskîn gâfil olma dünyâ fânî bâkî sanma
Ecel yiticek agzundan lokman yutmayasın bigi

Hiddet, öfke, azarlama ifade eden veya teklifsiz konuşmada kullanılan bir seslenme çeşitidir. Türkiye Türkçesinde kullanımı yoktur.

3.7.3. Hey

Hey seslenme edatı his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hal bildirmez. Sadece hitap, seslenme vasıtasıdır (Ergin, 2013: 350).

Cânumda ol büt bitüpdür gönülümü ol tutupdur
Hey beni ol avutupdur ayruk neye bağlanayım

Düşd'öğüme hubbû'l-vatan gidem *hey* dost diyü diyü

Anda varan kalur hemân kalam *hey* dost diyü diyü

Bu edat, seslenmek ve bir kimsenin dikkatini çekmek için kullanılır. Bunun yanı sıra “azarlama, uyarı, üzüntü, şüphe” gibi duyguları anlatan cümlelerde anlama kuvvet verir. Türkiye Türkçesinde biçim ve anlam açısından aynı edat kullanılır.

3.7.4. Yâ

Farsça *yâ* sözcüğü Türkçede “hele, yoksa, sanki” anlamlarındadır. Hem hitap hem denkleştirme hem bağlama hem de kuvvetlendirme edatıdır. Bu anlam özellikle çekimli fiillerden sonra geldiği zaman açıkça görülür (Hacıeminoğlu, 1992: 257).

Sen kim didün *yâ* Rab bana ben yakınam senden sana

Çün yakınsın benden bana görklü yüzün göster bana

Bir dem dîv olur *ya* perî vîrâneler olur yiri

Bir dem uçar Belkîs'ıla sultân-ı ins ü cân olur

Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın

Geç ikilik fikrinden kogıl benligi *yâ* kul

Örneklerde de görüldüğü üzere *yâ* edatı hitap-seslenme vazifesinde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde hitabın yanı sıra “sevinç, üzüntü, kızgınlık” vb. hislerin dışı vurumunda kullanılan bir sözcüktür.

3.8. Gösterme Edatları

3.8.1. İşde /Uşda

İşte eski gösterme edatı “uş”tan gelir. Eski Anadolu Türkçesinde gösterme edatı “uş” ve onun lokatif şeklinin klişeleşmesi ile ortaya çıkan *uşda* sonradan bugünkü *işte* şekline geçmiştir (Ergin, 2019: 351).

İşde bir yâr bulasın cânun fidî kılasın

İnkârıla gelenler erün yoldaşı degül

Dilüm tetigi bozuldı

Cânum gevedemden üzülđi

Uşda gözlerüm süzülđi

Allâh sana sundum elüm

Uşda beni götürdiler

Makbereme getürdiler

Halka olup oturdılar

Allâh sana sundum elüm

Yûnus sen dilerisen dostı görem dirisen

‘İyândur görenlere *işde* gönül içinde

İşde ecel sana geldüm

Esenledüm dünyâm seni

İşde/Uşda edatı bir kimse, şey veya durumu işaret etmek için, dikkati çekmek için ve “sonuç olarak, bu kadar” anlamında cümle sonunda kullanılır. Türkiye Türkçesinde *işte* şeklindedir.

3.9. Tekerrür Edatları

3.9.1. Bir

Bu edat “bir kez, bir defa, bir kere” gibi söz birliklerinin kısalması neticesinde “bir”in aynı anlamı kazanması olayıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 309).

Yûnus Emre kendözün topraga urgıl yüzün

Ma'şûkaya yaraşur *bir* miskînligüm vardur

Yûnus sen *bir* olgıl gönülde sır olgıl

Ki dervîş olanlar bu sırdan tuyalar

Ol dostıla benüm işüm bulıdıla güneşleyin

Bir dem hicâbı sürilür bir dem nikâb başa gelür

Günde birün gide turur konşun sefer ide turur

Ecel *bir bir* yuda turur bu dünyâya magrûr nedü

Divan'dan seçilen örneklerde bir sözcüğü sıfat görevinde değil tek başına bağlaç gibi kullanılmıştır. *Bir* edatı iki kere tekrarlanarak ikileme şeklinde kullanılması kalıplaşmadan ziyade sıkça kullanılan bir sözcük grubunu ortaya çıkarmıştır.

3.9.2. Gine

“Tekrar, yeniden” anlamlarındadır. Bu edatı özellikle Türkiye Türkçesinde yana/yene/yine edatlarının diğer bir şekli sanılarak, onlarla karıştırılmıştır. Onun için kullanımı da çok karışıktır. En usta yazarlar bile ne zaman yine, ne zaman gene kullanacaklarına kesin bir karar verememişlerdir. Bu sebeple, yazı dilinde *yine* edatı umumileşerek, *gene*'yi itmektedir. Konuşma dilinde ise *gene* daha yaygındır (Hacıeminoğlu, 1992: 312).

Yavlak ‘aceb geldi bana dünyâ içinde işbu hâl

Gice konuk olan kişi *gine* sabâh göçer fi'l-hâl

Uş gine geldüm ben bunda sır sözün ‘ıyân eyleyem

Bir söz ile yiri göği cümlesin hayrân eyleyem

Azrâîl ne kişi durur kasd idebile cânuma

Ben anun kasdını *gine* kendüye zindân eyleyem

Nemrûd odın İbrâhîm'e ben bâğ u bostân eyledüm

Küfür yüzinden toguban *gine* odı yakan benem

Gine edatı Türkiye Türkçesinde *gine\gene\yine* şeklinde yaşamaktadır. Cümleye tekrar anlamı katar.

3.9.3. Kez

Türkiye Türkçesinde sadece ağızlarda yaşayan bu edatı, öz Türkçeciler yazı dilinde yeniden ihya etmeğe çalışmaktadırlar. Ancak, Türkçe olup olmadığı şüpheli bulunan kez/gez, ciddi yazarlar tarafından henüz benimsenmemiştir (Hacıeminoğlu, 1992: 313).

Geyiklü Baba bize *bir kez* nazar kılaldan

Hâsıl oldı Yûnus'a her ne ki vâyesidür

Kün'i *bir kez*in söyledün her nesneyi var eyledün

Yine âhir bir söz ile anı kılmak harâb nedür

Agız ağızdan kutludur ola ki sözünüz duta

Ben yüz *bin kez* söylerisem sözüm kulagina girmez

Nefse uyup biş parmagun *bir kezden* iltme agzuna

Kes birisin vir miskîne gerek olur unutmagıl

Eyyûb'am bu sabrı buldum Cercîs'em *bin kez*in öldüm

Ben bu mülke tenhâ geldüm be-küllü yaragum anda

Muhammed'e kâfirler üç kez agu virdiler

Birin kuzuyla yidi ikin aşın üstine

Kez edatı genel olarak sayı ifadeleriyle birlikte kullanılmıştır. Sözcük anlamı olarak bir şeyin birden fazla tekrar ettiğini işaret eder. Türkiye Türkçesinde de bu şekilde kullanılmaktadır. Anlam ve biçiminde bir değişim olmamıştır.

3.9.4. Yine

Cümlede “yine, gene, tekrar” ifade eder (Hacıeminoğlu, 1992: 313).

Gönül sındı buludı hem Hakk'a yakınıdı

Yine dikerem diyü bütünü yırtmayalar

Bugün Mansûr olup n'idem şeyhümün yüzini görem

Maksûdum buyıdı irem ‘âşık *yine* derdin söyler

Kün'i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün

Yine âhir bir söz ile anı kılmak harâb nedür

Bu dünyeye gelen kişi âhir *yine* gitse gerek

Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek

Ben bu ‘ömür hırmenini dögdüm getürdüm *uş yine*

Yûnus eydür bu dükkânı direyim andan varayım

Yine edatının tekerrür sınıfına alınmasının sebebi anlam olarak cümlede ‘tekrar’ ifade etmesidir. Beyitlerdeki *yine dikerem*, *yine derdin söyle*, *yine gitse* vb. ifadelerde de görüldüğü gibi yine’nin tekrar anlamı göze çarpmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Yunus Emre Divanı'ndaki edatlar taranmış ve tespit edilen edatlar istem ve dil bilgiselleşme açısı ile anlamsal açıdan incelenerek Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmıştır. Yunus Emre Divanı birçok araştırmada farklı bakımlardan çalışma konusu olmuştur. Ancak bir bütün olarak edat türleri bu çalışmanın inceleme konusudur.

Edatlar sözcük türleri içerisinde görevli sözcükler olarak tanımlanır. Bir fiil, isim gibi tek başlarına tam bir anlam ifade edemezler. Türkçedeki edatların oluşumları göz önüne alındığında tamamen anlamsız yapılar da değildirler. Özellikle fiilden veya zarf-fiilden kalıplaşanlar kısmî anlam taşırlar ve cümlede bağlandıkları sözcük gruplarıyla tam anlama kavuşurlar. Örneğin *öte* edatı zaman veya mekânsal olarak belirsiz bir mesafeyi ifade eder. Ancak cümle içerisinde *-DAn öte* şeklinde kullanıldığında bu zamansal veya mekânsal mesafe kısıtlanmış olur.

Edatlarla ilgili bir diğer husus ise edat gruplarının oluşum biçimidir. Edatlar tek başlarına kullanılamadıkları için başka sözcüklere ihtiyaç duyarlar. Özellikle Divan'da tespit edilen edatların dil bilgiselleşme yoluyla oluşturdukları yapılar Türkçedeki ifade gücünü başka bir noktaya taşır. Çalışmada Türkçe kökenli bağlaçların dil bilgiselleşme süreciyle oluştuğu tespit edilmiştir. Çünkü edatların oluşturdukları bu dil bilgisel yapılar cümle içinde sadece edat konumunda değil farklı konumlarda bulunabilmekte ve çeşitli anlamlar sağlayabilmektedirler.

İnceleme sonucunda 28 çekim edatı, 29 bağlama edatı, 14 bağlama-kuvvetlendirme edatı, 6 karşılaştırma- denkleştirme edatı, 6 ünlem edatı, 8 soru edatı, 4 çağırma-hitap edatı, 1 gösterme edatı ve 4 tekerrür edatı tespit edildi. *Artuk, ayru, ayru beri\berü, değin, dek, girü\gerü, içre/içerü, ilerü, kadar, karşı, ön, öndin, öte, sonra, togrı, yana, ziyade* çekim edatları sözcük öbeği oluştururken çeşitli hâl ekleri almışlardır. Ancak sıfır istemli çekim edatları olan *bigi, gibi, üzre\üzere, bile, içün, ta, birle\ile, içre, tek* sözcük öbeği içinde yalın hâlde bulunurlar. Bu çekim edatlarından zarf-fiil veya fiillerden kalıplaşarak oluşan sözcükler ikincil edat konumundadır. Yani hem zarf olarak hem de edat olarak kullanılırlar.

Divan'da tespit edilen *ahir, belki, çünkü, dahı\dakı, degül, eger, illa, ise, kaçan, meger, nitekim\niteki, ola ki\ kim, yâ, ki, dek, diyü, yani, yahud, yalunuz, yohsa* bağlama edatı görevinde, *değülse, dahı\dakı, eger, eyle ki, gerekse, hele, illa*

ki, meger ki, kaçan kim/ki, ki, yine bağlama – kuvvetlendirme edatları ise sadece bağlama görevinde değil aynı zamanda cümle içinde kuvvetlendirme anlamı da verir. Bağlama edatlarının yapısal oluşumuna bakıldığında bazıları *ki* ile birleşerek oluşmuş (belki, illa *ki*, niteki, meger *ki*, ola *ki*, eyle *ki*, kaçan *ki*), bazıları fiilerin (sanasın, gerekse, ola *ki/kim*) çekim hallerinin kalıplaşmasıyla oluşmuş, bazıları da zarf-fiil ekleriyle (*diyü*) kalıplaşarak oluşmuştur. Tespit edilen bağlama edatlarının çoğunun dil bilgiselleşme sonucu oluştuğu görülmüştür.

Karşılaştıma-denkleştirme edatları *gah... gah/geh...geh, hem... hem, ne... ne* ve *ya... ya* araya sözcük veya sözcük grubu alarak bağlama işlevi gördükleri için bir bağlaç kategorisidir. *Gah... gah/geh...geh* biçimi bağladığı sözcük gruplarında varsayım örneklerini sıralar. *Hem... hem* biçimi iki olasılığın ya da durumun aynı anda olabileceğini ifade eder. *Ne... ne* biçimi iki seçeneğin de olamayacağını ifade eder. *Ya... ya* biçimi ise iki seçenekten birinin olup olmayacağını ya da iki seçenekten birinin seçilmesini ifade eder.

Türkçedeki en eski soru edatlarından biri *-mI\ -mU* ekidir. Divan’da *-mI\ -mU* soru ekine ilaveten *acep, kanı, ne, niçe* soru edatları da tespit edilmiştir. *Ne* sözcüğü Divan’daki örneklerde edat görevinde kullanıldığı gözlenmiştir. Divan’daki çağırma-hitap edatları olan *iy, beyhey, hey, ya* ile ünlem edatları olan *ah, hay, vay* edatları ya seslenmek ve bir kimsenin dikkatini çekmek için kullanılırlar ya da uyarı, azarlama, üzüntü, şüphe gibi duyguları anlatan cümlelerde hissiyatı kuvvetlendirirler.

Gösterme edatı *işde\uşda* Türkiye Türkçesindeki *işte* gibi kullanılır ve anlam olarak bir şeyi işaret eder veya gösterir. *Bir, kez, gine\yine* tekerrür edatları ise cümleye “tekrar” anlamı katarlar. Bu edatlar Türkiye Türkçesinde de aynen bu biçim ve anlamda kullanılmaktadırlar.

Çalışmaya ek olarak Divan’da tespit edilen edatların “bundan böyle, bir dahı, ne kadar, zerre kadar, ne diyem *ki*, ne denlü, bir kez, bir yana, bir bir, her kandası, vay ona *ki*, şimdiye dek, şimden girü, hem yine, ol dem *ki*, kim *ki*” şeklinde sözcük grubu oluşturduğu görülmüştür. Bu yapılar eşdizim açısından incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Ankara: Papatya Yayınları.
- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akçataş, A. (2005). *Türkiye Türkçesinde Süreye Bağlı Zaman*. Afyonkarahisar: Afyon Eğitim Sağlık Ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Albayrak, N. (2014). *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Altun, H. O. (2012). Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 17(17). 165-192.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Can, M. (2017). Dilbilgiselleşme Ve Edat Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (26). 37-67.
- Cemiloğlu, İ. (1994). *14. Yüzyıla Ait Bir Kıssas-ı Enbiya Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çürük, Y. (2020). Sözcüklerin Sınıflandırılmasında Kullanılan Ölçütler Ve Sınıflandırmaya Hermenutik Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 23(1). 371-389.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Demirci, K. (2008). Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Bilig Dergisi*. (45). 131-146.
- Doğan, N. (2014). Çok İşlevsellik Açısından Türkçe Edatların Söz Dizimsel ve Anlam Bilimsel Yapısı. *Dil Araştırmaları*. 15 (15). 105-119.
- Doğan, N. (2016). İstem Sözlükleri ve Türkçe. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 42 (3). 251-268.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Handbook of Oriental Studies. Leiden: Brill Publications.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/yayın/tanıtım.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Mehmet Akalın (çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları-Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Heine, B. ve M. Reh, (1884). *Grammaticalization And Reanalysis In African Languages*. Hamburg: Helmut Buske Verlag Hamburg.
- Hirik, S. (2019). Türkçede Çekim İlgeçlerinin İstem Değişikliğine Art Zamanlı Bakış. *Motif Akademi Halkbilgisi Dergisi*. (12)26. 449-467.
- Hunutlu, U. (2019). Türk Dilinde Çekim Edatlarının İsim Çekim Hali. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 8(1). 133-158.
- Karaağaç, G. (2009). İlgeç Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 1 (5). 157-169.

- Karacan, N. (2021). *Eski Türkçede Edatların İstemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Karahan, L. (2007). “Sonra, Önce” Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu. *Dil Araştırmaları Dergisi*. 1(1). 39-48.
- Korkmaz, Z. (1961). Türkçede ok / ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1961. 9. 13-29.
- Korkmaz, Z. (1962). uçun~üçün~için vb. Edatlarının Yapısı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 9. 31-35.
- Korkmaz, Z. (1972). Eski Türkçede Oğuzca Belirtiler. *Bilimsel Bildiriler*. 6(1). 433-446.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Lehmann, C. (2002). *Thoughts on Grammaticalization* (Second, Revised Edition). Erfurt: Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt Nr. 9.
- Mansuroğlu, M. (1955). Türkçede Cümle Çeşitleri Ve Bağlayıcıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 3. 59-72.
- Ölker, P. (2014). İçin Edatının Standart Dışı Kullanımları. *Türkiyat Mecmuası*. 24(2). 171-193.
- Öner, M. (2003). Edatların “Karşılaştırma” Ve “Sınırlandırma” Bağlantıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*. 47(1999). 146-157.
- Öner, M. (2011). Türkçede -IIG > -II Ekli Niteleme Sözcüklerinin Edatlaşması. *Türkçe Yazıları*. 9. 49-61.
- Öner, M. (2017, Eylül). “Türkçede Edatlaşmış Zarf Fiiller”. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Bükreş Romanya, 426-429.
- Öner, M. (2018). Türkçede Eş Sesli Son Çekim Edatı *bile* Ve Kuvvetlendirme Edatı *bile*. *Dil Araştırmaları Dergisi*. 23. 7-21.
- Özkan, I. A. (2018). *Evrensel Dilbilgisi ve Türkçede İstem*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Salan, E. (2020). *Eski Anadolu Türkçesinde Sınırlandırma Yapıları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sözer, A. (2008). *Harezm Türkçesinde Görevli Kelimeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa.
- Şirin, H. (2015). *Kül Tigin Yazıtı, Notlar*. İstanbul: Bilge Kültür ve Sanat Yayınları.
- Tatçı, M. (1990). *Yûnus Emre Divânı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: Türk Dili Araştırmaları Dizisi.
- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf- fiiller*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldız, Ş. (2021). *Türkçede “ne... ne(de)...” Bağlacının Gelişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

Sena Yiğit, Kelkit Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 28.06.2020 tarihinde mezun oldu. 2022 yılında OMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı yüksek lisans programına girdi. Mezun olduktan sonra bir yıl Çiftlik İlköğretim Okulunda İngilizce öğretmenliği yaptı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Eğitim Merkezinden Yabancılar Türkçe Öğretimi sertifikası aldı. Temel ilgi alanları kitap okumak, film/dizi izlemek, dil öğrenmek ve hikâye yazmaktır.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0009-0002-2551-2099

Yayınlar:

1. Yiğit S. ve Mangır M. (2024). Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Birleşik Çekimli Yapıların Anlamsal Değeri. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 15. 688-710.